

TANİN (1922-1925)

Nahit YÜKSEL*

ÖZET

"*Tanin*", XX. yüzyıl Türk basın tarihinin önemli gazetelerinden biridir. Üç ayrı devrede yayımlanmıştır: 1908-1914, 1922-1925 ve 1943-1947. Gazetenin yayımlandığı yıllar tarihimizin önemli kilometre taşlarıdır. *Tanin*'in ikinci özgün yanı, her üç devrede aynı başyazar tarafından çıkarılmış olmasıdır. Bu başyazar, ünlü gazeteci ve siyasetçi Hüseyin Cahit'tir (Yalçın). 1908 yılından ölümüne kadar (1957) gazetecilik yapan Hüseyin Cahit (Yalçın), üretkenliği ve mücadeleci gazeteci kimliği ile adından çok söz ettirmiş, zaman zaman siyasal iktidar ile sorunlar yaşamış ve gazeteci kimliği ile İstiklal Mahkemelerinde bile yargılanmıştır.

Hilafetin muhafazası konusundaki görüş ayrılığı bir yana bırakılacak olursa, Hüseyin Cahit'in geleceğe yönelik öngörülleri ile siyasal iktidarın öngörülleri ters düşmektedir.

Tanin ve İstanbul basınının bir bölümü, Cumhuriyet'in henüz yeni inşa edilmekte olduğu o yıllarda, durumun hassasiyetini yeterince dikkate almadan, siyasal iktidarı zaman zaman ölçüsü kaçan bir biçimde eleştirmişlerdir. *Tanin* ve diğer muhalif İstanbul basını, Mustafa Kemal Paşa'nın diktatörlüğe yönelmesinden endişe etmişlerdir. Hüseyin Cahit'in eski İttihatçıların önde gelenleri ile olan yakınlığı, siyasal iktidarın ona ve gazetesi *Tanin*'e mesafeli bakmasına, ondan kuşkulmasına neden olmuştur.

Bu makalede, ikinci devrede (1922-1925) yayımlanan *Tanin* gazetesi tanıtılmakta ve bu gazetenin dönemin siyasal olaylarına (özellikle de, Cumhuriyet'in ilanına ve Hilafet'in kaldırılmasına) yaklaşımı ve siyasal iktidarla ilişkileri ele alınmaktadır.

Anahtar sözcükler: Tanin, Hüseyin Cahit (Yalçın), Cumhuriyet, Hilafet, Diktatörlük, Demokrasi, Muhalefet.

* Dr., Ankara, nyuksel108@gmail.com

THE TANIN (1922-1925)

ABSTRACT

Tanin is one of the leading papers in the Turkish press history of the 20th century. It was published in three separate periods: 1908-1914, 1922-1925 and 1943-1947. Those years of publishing are important milestones of our history. Next distinctiveness of *Tanin* comes from the fact that it was issued each period by the same editor. This editor was Hüseyin Cahit (Yalçın), a well-known writer and politician. Hüseyin Cahit (Yalçın), who remained as a journalist for his lifetime (1957) since 1908, made his mark as a prolific, feisty journalist. He occasionally conflicted with the political power of the day and was tried by the Independence Courts (İstiklal Mahkemeleri) as a journalist.

Putting aside the differences over the continuation of the Caliphate, Hüseyin Cahit was not at variance with the political power in terms of future foresight.

During the building years of the Republic, *Tanin* and a part of Istanbul press criticized intemperately at times, regardless of the delicacy of the situation. Both *Tanin* and other opponent part of Istanbul press feared of Mustafa Kemal Pasha to head for dictatorship. Hüseyin Cahit's closeness to the leading figures among ex-Unionists caused the government to be suspicious about him, standing aloof from him and his paper, *Tanin* as well.

In this article, second publication period (1922-1925) of the newspaper *Tanin* is depicted and also discussed in terms of its approach to political developments of the day -especially the declaration of the Republic and resolution of the removal of the Caliphate- and its relationship with the political power.

Key Words: *Tanin*, Cahit (Yalçın), Republic, Caliphate, Dictatorship, Democracy and Opposition.

GİRİŞ: BASIN TARİHİMİZ VE “TANİN”

“*Tanin*”¹, tarihimizin üç ayrı devresinde (II. Meşrutiyet, Millî Mücadele ve II. Dünya Savaşı) aynı başyazar tarafından çıkarılmış önemli bir gazetedir. Bu başyazar, ünlü gazeteci ve siyasetçi Hüseyin Cahit’tir (Yalçın)². Gazetenin bir başka özelliği de, her defasında çok ses getirmiş olmasıdır.

Birinci *Tanin* 2 Ağustos 1908’de, yani II. Meşrutiyet’in ilanının ertesinde Hüseyin Cahit (Yalçın), Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım (Kadri) tarafından çıkarılmaya başlandı. Tevfik Fikret ile Hüseyin Kazım bir süre sonra gazetedan ayrıldılar. Falih Rıfkı, Aka Gündüz ve Fazıl Ahmet gibi gibi gençlerle yeni bir yazar kadrosu oluşturan Hüseyin Cahit, ara seçimlerde İttihat ve Terakki Fırkası’ndan İstanbul mebusu oldu ve gazete adeta bu partinin yayın organı haline geldi. 31 Mart Olayı (13 Nisan 1909) sırasında saldırıya uğrayan ve yağmalanan gazete, ayaklanmanın bastırılmasından sonra yayın yaşamına devam etti. Sert eleştirileri ve heyecan uyandıran yazıları yüzünden siyasal iktidar tarafından sık sık kapatılan *Tanin*, başka adlar (*Cenin*, *Renin*, *Senin*, *Hak* gibi) altında da yayımlandı. Mehmet Cavid, Asım (Us), Adnan (Adıvar), Selanikli

- 1 Basın tarihimiz ve *Tanin* hakkında, bkz. Hıfzı Topuz, **Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi, Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler**, (2. Baskı), Geçek Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 59 vd. Ayrıca, “Tanin” maddesi için, **AnaBritannica**, Cilt 20 (1990), s. 378. Tanin’in ilk nüshasının (14.10.1922) baş sayfası makale ekindedir.
- 2 Hüseyin Cahit hakkında, bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, **Hüseyin Cahit Yalçın’ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 1984; Hilmi Bengi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000; Ali Mücellitoğlu Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt III, Mars Matbaası, İstanbul, 1968-9; Süleyman Bulut, **Hüseyin Cahit Yalçın**, Milliyet, İstanbul, 1984; M. Nuri İnuğur, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1988; Cevdet Kudret [Suat Hizarcı], **Hüseyin Cahit Yalçın**, Varlık, İstanbul, 1957; Hilmi Yücebaş, **Büyük Mücahit Hüseyin Cahit**, Kültür Kitabevi, 1960; Hüseyin Cahit Yalçın, **Tanıdıklarım**, YKY, İstanbul, 2001; Y. Doğan Çetinkaya, “Hüseyin Cahit Yalçın”, içinde, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık**, (Ed. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim, İstanbul, 2002, s. 314-331, s. 314-329; A. Ali Gazel, **H. Cahit (Yalçın) Bey’in Siyasi Hayatı (1908-1913)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1998; Ayşe Azman, **Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü, İstanbul, 1994; Nahit Yüksel, **Fikir Hareketleri Dergisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005; Fatih Mehmet Sancaktar, **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Millî Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi ve Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

Tevfik Beylerin makalelerinin de zaman zaman yayımlandığı *Tanin*'in imtiyazı, 30 Ocak 1914'te İttihat ve Terakki Fırkası'na devredildi.

İşgal altında bulunan İstanbul'a 15 Temmuz 1922'de, yani Malta'dan ayrıldıktan onbeş ay sonra dönen Hüseyin Cahit, Ermenice yayımlanan bir gazeteyi (*Ceride-i Şarkıye*) satın almış, *Tanin* adıyla gazete çıkarmasına izin verilmeyince, *Renin* adını verdiği akşam gazetesini 14 Teşrinievvel 1338'de (27 Ekim 1922) çıkarmış, yaklaşık bir ay sonra da bu gazeteyi sabah gazetesine dönüştürerek *Tanin* adıyla yayımlamaya başlamıştır³. Takındığı muhalif tutumla sık sık siyasal iktidarın şimşeklerini üzerine çeken ve ara sıra geçici kapatma cezalarına çarptırılan bu ikinci *Tanin*, 1925 yılında Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanılarak temelli kapatıldı ve Hüseyin Cahit, Çorum'da ömürboyu sürgüne mahkum edildi.

Tanin, Hüseyin Cahit Yalçın tarafından 1943-1947 yılları arasında bir kez daha yayımlandı. Bu üçüncü *Tanin*, II. Dünya Savaşı yıllarında müttefiklerden, özellikle İngiltere'den yana bir yayın politikası izledi.

Bu makalede, ikinci *Tanin*'in (1922-1925) dönemin siyasal olaylarına (özellikle de, Cumhuriyet'in ilanına ve Hilafet'in kaldırılmasına) bakışı ve siyasal iktidarla ilişkileri ele alınmıştır.

I. Cumhuriyet'in İlanı Sürecinde *Tanin*'in Tutumu

Kurtuluş Savaşının Eylül 1922'de fiilen zaferle sonuçlanmasından kısa bir süre sonra, Cumhuriyet'in ilanına varacak sürecin önemli dönemeçlerinden biri geçildi: 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı. Bunu sağlamaya yönelik 308 sayılı Karar'da,⁴ "... Hakimiyeti şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekli hükümeti(n)..." 16 Mart 1920'den itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylenildiği belirtilmekteydi⁵. Saltanatın kaldırıldığı gün Refet Paşa komutasındaki

3 Bengi, **a.g.e.**, s. 183.

4 Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri – Senedi İttifaktan Günümüze-**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 97.

5 Bu dönemeç çok önemli olmakla birlikte, "... saltanatın kaldırılması ile siyasi rejim sorunu tamamen çözülmüş olmuyordu. Bu kez atışma yeni bir biçim kazanıyordu: Halife ile Meclis ilişkileri, ya da halifenin yetki ve görevleri sorunu. Halifelüğün saltanattan ayrılması ve halifelüğün korunması suretiyle, Mecliste Birinci ve İkinci Gruplar arasında uzlaşma sağlanabilmiş..."ti. Yeni Halife seçimi sırasında, Halifenin devlet sistemi içindeki yeri de tartışma konusu olacaktı. Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, Birey ve Toplum, Ankara, 1984, s.100-101.

Türk ordusunun Trakya'ya girmesini, Rumeli'ye bu "ikinci gelişi"i, bazı basın organları, "tarihin muazzam günü"⁶ olarak niteleyecekti. Mustafa Kemal Paşa'nın parti (fırka) kurma fikri birçok basın organı tarafından desteklenirken, Paşa'nın partiler üstü ve tarafsız lider olarak kalmasını isteyen kimi yakın çalışma arkadaşları (Rauf Bey, Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşalar) ile kimi gazeteciler (Hüseyin Cahit ve Ahmet Emin) bu fikre karşı çıkmaktaydılar⁷. Gazete'de, Tevfik Paşa'nın Lozan Barış Konferansı'na⁸ İstanbul ve Ankara Hükümetlerinin birlikte katılması yönünde Ankara Hükümeti'ne yaptığı önerinin yanıtı bırakıldığından söz edilmektedir⁹. Hüseyin Cahit, Ankara Hükümeti'nin yönetim biçiminin cumhuriyet olduğunu belirten ilk gazeteci olmuş, "milli hakimiyet" rejimlerinin dünyada yaygınlaşmakta olduğu saptamasında bulunmuştur¹⁰.

- 6 **Renin**, 2.11.1922. Ayrıca, bkz. Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın 1922- 1925**, Dokuz Eylül, İzmir, 2000, s. 28. Hüseyin Cahit, **Renin**'deki ilk makalesinde Ulusal Mücadele'yi Türk Ulusunun "dirilmesi" olarak nitelendirmiş ve Mustafa Kemal'i övmüştür. Ona göre, değeri olan şey saltanat ve diktatörlük değil, "milli hakimiyet"tir. "Mucize", **Renin**, 27.10.1922. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 183-84. Hüseyin Cahit'e göre, bir ülkede her zaman için dayanılacak kuvvet, ancak bir "Meclis-i Milli" (Ulusal Meclis) olabilir. "Anadolu'nun Siyaseti Dahiliyesi", **Renin**, 29.10.1922. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 184.
- 7 Türker, **a.g.e.**, s. 62.
- 8 Bengi, **a.g.e.**, s. 183. Barış koşullarını görüşmek üzere Lozan'da 20 Ekim 1922'de başlayacak olan konferansa Ankara ve İstanbul Hükümetleri birlikte davet edilmiştir. Lozan Konferansı'na, Ankara Hükümeti'ni temsilen katılmak üzere, yeni Hariciye Vekili İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Hüsnü Beyler seçilmişlerdir. TBMM, 1 Kasım 1922'de aldığı kararla saltanatu kaldırmış, Hilafeti ise, Hanedan-ı Ali Osman'da kalmakla birlikte, Ankara Hükümeti'ne bağlamıştı. TBMM'nin çıkardığı yasaların 6 Kasım 1922'den itibaren İstanbul'da da yürürlüğe gireceği duyurulmuş, son Padişah Vahdeddin 17 Kasım'da bir İngiliz gemisi ile İstanbul'dan ayrılmış, ertesi gün Abdülmecid Efendi TBMM tarafından Halife seçilmiş, Lozan Konferansı ise, bir aylık gecikme ile 20 Kasım'da başlamıştır. 6 Aralık günü, Mustafa Kemal Paşa, halkçılık esasına dayanan, Halk Fırkası adında bir siyasi parti kurma niyetinde olduğunu açıklamıştır. Dönemin siyasal gelişmeleri için bkz. Faruk Alpkaya, **Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu (1923-1924)**, İstanbul, İletişim, 1998, s. 22-24.
- 9 "Bab-ı Ali'nin Müracaatına Ankara'dan Cevap Yok", **Renin**, 1.11.1922. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 31.
- 10 Hüseyin Cahit, "İnkılap", **Renin**, 4.11.1922. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 43-4. Hüseyin Cahit, "cumhuriyet" sözcüğünü kullanmaması konusunda Matbuat Müdürü Ağaoglu Ahmet Bey tarafından uyarılmıştır. 1955 yılında yayımlanan anılarında, Hüseyin Cahit, bu uyarıya bir anlam veremediğini belirtmekte, Ankara Hükümeti'nin kendisini yanlış anladığını düşünmektedir. "Ankara, nazariye ve prensip ile hayalat dünyasına dalmaktan ziyade realite ve imkan hudutları içinde kendisini bağlı görüyordu. Attığı ilk adımı benim hakiki hüviyetiyle ilan ettiğimi görünce bunu Cumhuriyet fikrini henüz anlamamış ve hazmedememiş büyük kitleyi yeni rejime karşı bir nevi tahrik manasında anlıyordu. Bu tahrikin fena niyetle yapılmamış olsa bile fiiliyatta zararlı olabileceği endişesini hissediyordu." Yalçın, "Meşrutiyet Devri ve Sonrası: Atatürk Devri", **Halkçı**, (29.3.1954).

Hüseyin Cahit, “Kemalilik” diye adlandırdığı Mustafa Kemal’in ilkeleriyle İttihat ve Terakki’nin (İT) ilkeleri arasında bir karşıtlık görmemekte, Mustafa Kemal’in bir siyasal hareket içine girmeyerek tarafsız kalması gerektiğini belirtmektedir. “Kemalilik bir meslek-i siyasi (siyasi eğilim) değildir. Bugün Kemali olmayan hiçbir Türk tasavvur edilemez.”¹¹ Hilafet ile saltanatın birbirinden ayrılmasını, Ankara’nın “... devleti asrileştirmek, medeniyet ve Avrupa fikirleri dairesinde bir temele istinat ettirmek hususunda attığı kat’i adım...” olarak görmektedir.

“... Diyebilirim ki hükümet-i milliyenin en büyük zaferi Sakarya değil, Dumlupınar değil, bu adımdır. İşte şimdi memlekette hakiki bir fırkanın bayrağı açılıyor. Medeniyet ve irfan fırkası, esaslı ve ciddi ıslahat fırkası, dünyevi bir devlet fırkası.”¹²

Mustafa Kemal Paşa, 15 Ocak 1923 günü Eskişehir’de yaptığı konuşmada, “cumhuriyet” sözcüğünü ilk kez telaffuz etmiş, Hilafete yetki vermenin ulusal egemenlikle bağdaşmayacağını belirtmiştir. Ertesi günkü İzmit konuşmasında da, ulusal egemenlik ve cumhuriyet vurgusu yapmış, Ankara’nın başkent olmasının ve Fırka kurulmasının gerekçelerini açıklamıştır. Paşa’ya göre, yapılan devrim, Meşrutiyet ve daha önceki devrimlerden farklıdır¹³. Muhalif basına göre,

11 “Bir Mülakata Dair”, **Renin**, 25.11.1922. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 186.

12 **Tanin**, 9.12.1922. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 198.

13 17.2.1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi açılmış, Mart Ayı içinde Mustafa Kemal Paşa bazı illeri kapsayan geziye çıkmış, 1.4.1923’te BMM seçimlerinin yenilenmesine karar verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa 8 Nisan’da Dokuz Umde’yi yayımlayarak kurulacak olan Halk Fırkasının seçim propagandasını açıklamış, daha sonraki tamim ve beyannameleri ile de, belirlediği adayların ve Dokuz Umde’nin desteklenmesini istemiştir. 23.4.1923’te tekrar başlayan Lozan Barış Konferansı sonucunda Barış Anlaşması 24.7.1923’te imzalanmıştır. Bu arada, 21.5.1923’te Meclis’in Birinci Devresi sona ermiş ve Meclis fiilen kapanmıştır. BMM’nin ikinci devresi, seçimler sonrasında 11.8.1923’te açılmış, 13.8.1923 günü Meclis Başkanı seçilen Mustafa Kemal Paşa, yeni dönemin en önemli konuları olarak “asayiş”, “bağımsızlık” ve “adalet”i göstermiştir. Hükümeti Ali Fethi Bey kurmuş, işgal kuvvetlerinin boşalttığı İstanbul’a Türk Ordusu 6.10.1923’te girmiştir. 13 Ekim günü Ankara’nın başkent olması kararlaştırılmış, 26.10.1923 günü Hükümet istifa etmiş, 29.10.1923’te Cumhuriyet ilan edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa ilk Cumhurbaşkanı seçilmiş, ilk Cumhuriyet Hükümetini de İsmet Paşa kurmuştur. Ekim 1923 sonlarına doğru ortaya çıkan Hükümet bunalımı ve bu sırada cumhuriyetin ilan edilmesi, İstanbul gazetelerinde ve çeşitli çevrelerde önce şaşkınlıkla karşılanmış, sonra da eleştirilere neden olmuştur. Kasım ayı ortalarına doğru Halifenin istifa edeceği söylentileri dolaşmaya başlamış, Halife bunu yalanlamıştır. 5.12.1923 günü ise, Ağa Han ve Emir Ali’nin Başvekil İsmet Paşa’ya gönderdikleri mektup bazı gazetelerde yayımlanmış, bu mektuplar gerekçe gösterilerek, İstanbul’a gönderilmek üzere bir İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Alpkaya, **a.g.e.**, s. 24 vd.

Cumhurbaşkanı fırkalar karşısında bağımsız kalmalıydı¹⁴. *Tanin*'in muhalif bir yayın organı haline geldiği kanısında olan Ankara, bu gazeteye yönelik eleştirilerinin dozunu artırmıştır. Hüseyin Cahit ise, Ankara'yı bazı konularda eleştirmesinden ötürü kendisinin muhalif bir kişi sayılmasından yakınmaktadır.

“(...) *Tanin*'e muhalif diyorlar... Bugün müdafaai milliye şeklinde vücud bulmuş bir hükümetimiz var ki, hiçbir Türk buna muhalif olamaz. Çünkü o zaman muhalefet değil, hıyanet yapmış olur. (...) Benim zihnimde taraftarlık kelimesi dalkavukluk manasile müteradif (eş anlamlı) değildir. İnsanların layuhti (hatadan arınmış) olduğuna, bir adama mevkii iktidara gelmek ve esasen haiz olmadığı zeka, vukuf, ihata, liyakat ve kabiliyetin de mintarafillah (Allah tarafından) geleceğine kanaatim yoktur. Zannederim Meclis-i Milli de bu kanaattedir ki, arada sırada vekillerini değiştiriyor. (...) Şurasını da söyleyeyim ki, icraatı hükümette elde hurdebini (büyüteç) ile kusur aramak taraftarı da değilim. (...) Acı olan hakikati gazete sütunlarında görmekten hoşlanmayanlar belki buna ‘muhalefet’ diyebilirler. Fakat ben bunun memlekete ‘hizmet’ olduğuna kanıyım.”¹⁵

Basında iktidara yöneltilecek eleştirilerin önemli bir kısmı özgürlüklere ilişkindi. Mustafa Kemal Paşa'nın bir diktatörlük kurmasından endişe ediliyordu. Çok partili bir yapıda olan İngiliz Parlamentosu'nun özgürlüklerin de güvencesi olduğuna 1923 yılının ilk aylarında bazı basın organlarında değinilmişti. Hüseyin Cahit de, kişisel özgürlüklerin önemine değinmekteydi¹⁶.

14 “Anadolu’da akli eren zatlar her fırsat düştükçe İstanbul ile Adadolu arasında icadedilmek istenilen hayali zıddiyet ve münaferete meydan vermeyecek beyanatta bulunuyorlar. Eminiz ki cahil de olsa akl-ı selimden mahrum olmadığını birçok misal ile ispat etmiş olan kütleyi halk ancak delalete düşmüş mütefekkirlerin mahsulü olan bu lüzumsuz sözlerle ehemmiyet vermeyecektir. İstanbulu müdafa ve tahlis için kanını döken bir milletin kendi eliyle İstanbul’u tahrir edeceğine, ayaklar altında çiğneyeceğine ihtimal vermek için akl-ı selimden ümidi kesmek icab eder.” *Tanin*, 19.2.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, *a.g.e.*, s. 187. Hüseyin Cahit’in *Tanin*’deki yazılarında yer verdiği eleştirileri ağırlaştırması ve muhalif bir tutum takınmaya başlaması, Bengi’ye göre, İttihatçıların ve kendisinin dışlanmasını içine sindirememesindedir. Hüseyin Cahit, kimi çevrelerin İstanbul ile Ankara arasında hayali bir karşıtlık yaratma çabası içine girdiği kanısındadır.

15 *Tanin*, 20.2.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, *a.g.e.*, s. 187-188 (dipnot 497). Hüseyin Cahit Yalçın, Ankara Hükümeti’nde ve belirli çevrelerde kendisine karşı oluşan “menfi” bakışın, bir zamanlar *Tanin*’in İT Cemiyetinin yayın organı gibi görülmesinden ileri geldiği kanısındadır. Yalçın, a.g.m. Oysa, ona göre, İT’ye mensup olduğu zaman da *Tanin* bağımsız düşünceden ödün vermemiştir. Yeni *Tanin* ise, ulusal egemenlik esaslarını ve Halk Fırkası ilkelerini göz önünde bulundurmakta ve ilkelere uyulmasını, yasaların her şeye egemen olmasını ve eski mutlakiyet idaresinin artık geçmişte kalmasını istemektedir. *Tanin*, 4.7.1923.

16 Hüseyin Cahit, “Hürriyeti Şahsiyye”, *Tanin*, 4.3.1923. Ayrıca, bkz. Nurettin Güz, *Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1991, s. 73.

Ankara'nın mı yoksa İstanbul'un mu başkent olması gerektiği konusunda 1922 yılı sonlarına doğru başlayan tartışmada, Hüseyin Cahit, İstanbul'un tercih edilmesi yönünde kamuoyu oluşturmaya çalışmakta,¹⁷ *İkdam* ve diğer bazı basın organlarından bu düşüncesine destek bulmaktaydı. Mustafa Kemal ise, 16 Ocak 1923 tarihinde İzmir'te yaptığı konuşmada, başkentini kıyıda uzak ve merkezi bir yerde, yani Anadolu'da bulunmasının yararları üzerinde durmuş, açık bir biçimde Ankara'yı tarif etmişti. Hüseyin Cahit'e göre, Ankara başkent yapılırsa, İstanbul'dan bir Türk ve Müslüman göçü başlayabilirdi: "... Tahripkar tenkitlerden korkarak merkezini değiştiren bir hükümetin hiçbir zaman kimseye telkin-i hürmet ve itimat edemeyeceğini de hesaba katmalıdır." Bu görüşleri savunmakta olan Hüseyin Cahit, birkaç ay sonra bu ısrarından vazgeçecektir. Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir nutkunda, yapılan devrimin Meşrutiyet ve daha önceki devrimlerden ne denli farklı olduğunu vurgulamıştır. Hüseyin Cahit ise, ulusal hükümeti 1908 hareketinin bir devamı ve kardeşi görmekte, Mustafa Kemal'in parti kurma isteğine ise karşı çıkmaktaydı¹⁸.

Hüseyin Cahit, Hükümet çevrelerinde ve Hükümet yanlısı basında kendisine karşı olumsuz tutum takınılmasından ve her türlü değerlendirmesinde gizli bir amaç aranmasından yakınmaktaydı¹⁹. Kendisine yöneltilen eleştirilere karşın, o, bildiği yolda yürümekte kararlıydı²⁰.

17 **Tanin'in** 17.3.1923, 22.3.1923 ve 13.4.1923 günkü sayılarında çıkan "İstanbul'un Kusurları", "İstanbul'un Kusurlarından" ve "Ali Fuat Paşa Hazretleriyle Mülakat" başlıklı makaleler. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 77-78.

18 "Siyasi mesleklere müstenid fırka hükümetleri bizim için henüz süs addolunabilecek sun-i, ca'li işlerdir. Biz herşeyden evvel muntazam bir hükümet partisi kurmağa mecburuz. Memlekette olmayan budur ve bunu yapmak için de siyasi firkalara değil, vatan fikri etrafında toplanabilecek mukadder, afif (namuslu), fedakar ve çalışkan kimselere ihtiyaç vardır. Bulduğumuz nazik ve müşkil vaziyeti idrak eden zatların böyle bir gaye etrafında birleşmemeleri affolunamaz bir kabahat olur." "Kuvvetli Hükümet", **Tanin**, 1.4.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 63.

19 "Yeni intihabat icrasından memnun olduk mu? İttihatçıların işine geldi denilecek. İntihabata şu sırada ne lüzum vardı desek, İttihatçılar galiba boş bulundular, henüz hazırlıklarını yapmadılar da onun için memnun olmuyorlar, hükmü verilecek..." Bengi, **a.g.e.**, s. 188-189.

20 "Bu kararı verirken düşündüm ki ben Türk ve müslüman olarak doğdum. İttihatçı veya firkacı olarak doğmadım. Bu vatan benim gibi Türk ve müslüman doğmuş bütün fertlerin müşterek bir anasıdır. Binaenaleyh, yeni bir milli hükümet kurulmakta olduğu bir sırada bu vatanın evlatlarından her birinin vazifesi her şeyden evvel vatanın umumi menfaatlerini, hayatını, istikbalini düşünmek ve yalnız bunları düşünerek yalnız bu gayeye hizmet etmekten ibaret olabilir." **Tanin**, 5.4.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, 189.

Ağa Han ve Emir Ali'nin Hilafet ve bu makamın İslam dünyası bakımından önemi konusunda Türk Hükümeti'ne yazdıkları mektubun 5 Aralık 1923 günü *Tanin*'de yayımlanması nedeniyle Hüseyin Cahit İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır²¹.

Nisan ayında seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasıyla birlikte, eski İT'çiler, kendilerinden söz ettirmeye başlamışlardır. Bunlar özellikle İstanbul ve çevresinde etkili görünüyorlardı ve bazı konularda Ankara'dan farklı düşündüklerini saklamamaktaydılar. Bununla birlikte, İT'liler seçimlerde Mustafa Kemal'i ve Birinci Grup'un²² adaylarını destekleyeceklerini bildirmişlerdi²³. Hüseyin Cahit, İkinci Grup mensuplarının Meclis dışında bırakılmasını doğru bulmamaktaydı.

“...Mademki birinci grup, dar bir fırka halinde kalmak istemeyerek, memleketin bütün diri, münevver ve teceddüt perver kuvvetlerini toplamağa çalışan bir heyet-i mecmua şeklinde tecelli ediyor; fırkacılığın dar zihniyetile muhakeme yürütmeyerek, intihabatta taraftar değil, aynı yüksek mefkureye müteveccih muktedir kimseler seçmeye ehemmiyet verilmelidir.”²⁴

- 21 Mahkeme'de kendisini şöyle savunmuştur: “Beni bırakınız. Çünkü masumum. Çünkü vatan haini değilim, diyorum. Huzurunuzdan beraat kararı ile çıkmayı arzu etmeliğimizin en birinci nedeni de, vatanımızın şeref ve haysiyetinin muhafazası endişesidir. Dünyada bunu kim işitirse benim için ‘işte siyasi iktidar kurbanı olmuş bir zavallı’ diyecektir. Sonra da, ‘medeniyet ailesi içinde eşit hukuk ile mevki sahibi olmak isteyen hürriyetperver asrı Türk Cumhuriyeti bu mudur’ diye soracaklardır. Yüce Mahkemenizden yalnız adalet istiyorum. Çünkü bu, hem benim namusumu kurtarmaya kafidir, hem de memleketin.” Bengi, **a.g.e.**, s. 228.
- 22 Sezgin, 10.5.1921 günü oluşturulan Birinci Grubun siyasi edebiyatımızda genel olarak “İnkılapçı” grup olarak anıldığını, bir yıl sonra kurulacak olan İkinci Grubun ise “Muhafazakar” olarak nitelendirildiğini belirtmektedir. Başlangıçta Birinci Gruba mensup iken sonraları İkinci Gruba geçen Ali Fuat Paşa (Cebesoy), İkinci Grubun, zamanın Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın diktatörlüğe yönelmesinden kaygılananlar tarafından kurulduğunu açıklamıştır. Nutuk'a göre ise, İkinci Grup, hükümet teşkilatının Teşkilatı Esasiye Kanununa göre yapılmasına karşı çıkmak için kurulmuştu. Sezgin, **a.g.e.**, s. 81-82.
- 23 İT'nin seçimlerde kendi adaylarını seçtirmeye çalışacağı yönünde bazı İstanbul gazetelerinde çıkan haberler üzerine, Hüseyin Cahit, 14.4.1923 tarihli *Tanin*'de, İT'nin seçimlerde Birinci Grubu destekleyeceğini, çünkü aynı görüşü paylaştıklarını, yalnız yürütme ve yasama güçlerinin ayrılığını savunduğunu, bununla birlikte bu farkın anlaşmaya engel olmadığını ve Mustafa Kemal'e anlaşma teklif edildiğini yazmaktaydı. Sezgin, **a.g.e.**, s. 132-133. İT'nin eski İaşe Nazırı Kemal Bey de, 20 Nisan 1923 tarihli *Yeni Gün*'de yayımlanan demecinde, kendilerinin Müdafai Hukuk Cemiyetini müşkülata duçar edecek hiçbir hareket ve faaliyette bulunmayacaklarını belirtmekteydi.
- 24 “Nasıl Bir Meclis Olmalı?”, *Tanin*, 18.4.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 73-74. Seçimlerde İkinci Grup üyelerinden hiçbiri milletvekili seçilememiştir. Sezgin'e göre, bu durumu

Hüseyin Cahit, Hükümetin eski mutlakiyet idaresini çağrıştıracak uygulamalardan kaçınmasını istemekte²⁵ ve yeni fırka kurulması arayışlarını da özenti saymaktaydı²⁶.

Lozan Konferansı'nın gidişatının ve Hükümet icraatlarının muhalif İstanbul basını tarafından sürekli olarak eleştirilmesinin bir nedeni de, İstanbul basını üzerinde Ankara Hükümeti'nin denetiminin olmamasıydı²⁷. Mustafa Kemal, gazetecilerle İzmit'te gerçekleştirdiği toplantıda, Hilafetin Müslüman ülkelerin gelişmesini engellediğini ileri sürmekte ve Hükümeti sürekli eleştirdiği ve devrim için yapılacak programlara yeteri kadar yer vermediği gerekçesiyle basından, özellikle de İstanbul basınından yakınmaktaydı²⁸.

Rauf Bey Hükümeti'nin istifası sonrasında yeni hükümet 13 Ağustos 1923'de Ali Fethi (Okyar) Bey tarafından kurulmuştur²⁹. 13 Ekim'de Ankara'nın Başkent ilan edilmesini ise, İstanbul basını iyi karşılamamıştı³⁰. Gündemde olan konu, yeni devlete "cumhuriyet" adının konulup konulmayacağı, bunun ne za-

seçimlerin baskı altında yapılmasıyla veya halkın siyasi bilincinin yetersizliğiyle açıklamak mümkün değildir. "...Uzun süren savaş yılları sonunda halk barış istemekte ve sonu belirsiz maceralardan korkmaktadır..." Sezgin, **a.g.e.**, s. 134.

- 25 "Tanin'in bütün yazdığı şey hakimiyeti milliyet esasını, halk fırkası umdelerini gözönünde tutarak devlet adamlarından bunlara sadakat beklemeden ve inhiraf (sapma) vuku bulunduğunu görürse nazarı dikkati celbeylemekten ibarettir.(...) Tanin yalnız bir şey istiyor: Umdelere riayet edilsin, kanun her şeye hakim olsun ve eski mutlakiyetçi idare zihniyeti orada kalsın." **Tanin**, 4.7.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 188.
- 26 "Memleketimizde Avrupa'da olduğu gibi fırka cereyanları vücuda getirebilecek muhtelif efkar-ı siyasiye göremiyoruz. Bu vadiye yapacağımız şeylerin hepsi özenme olacaktır." "Neye Muhtacız?", **Tanin**, 26.6.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 189.
- 27 Güz, **a.g.e.**, s. 69.
- 28 Yalman, Mustafa Kemal'in gazetecilerden, Hilafetin kaldırılması konusunu halka işlemelerini istediğini, kendilerinin de bunu yaptıklarını ve zemin hazırladıklarını, gazetelerin tamamına yakınının Lozan Anlaşması'na olumlu yaklaşıtlarını belirtmekteydi. Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, (2. B.), Pera Turizm ve Tic. A.Ş., C. II, İstanbul, 1970, s. 28-31.
- 29 Başvekil Rauf Bey ile İsmet Paşa Lozan müzakereleri boyunca sık sık ihtilafa düşmüşler, bu ikilinin anlaşmazlıklarında Mustafa Kemal, İsmet Paşa'yı desteklemişti. Güz, Lozan Anlaşmasının imzalanması sonrasında Rauf Bey'in istifa etmesinde bu nedenleri aramak gerektiğini belirtir. Güz, **a.g.e.**, s. 76.
- 30 Ankara'nın hükümet merkezi seçilmesinde başkentini kolaylıkla savunulabilmesi ve halkının ve basınının önemli bir kısmı Halife yanlısı olan İstanbul'dan hükümet merkezinin uzak tutulmasını isteği önemli rol oynamıştır. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, (2. Baskı), Afa, 1996, s. 57.

man açıkça ilan edileceği ve cumhuriyetin Batıdaki gibi bütün kurumlarıyla yerleştirilip yerleştirilemeyeceği³¹.

Eylül ayında cumhuriyet rejiminden ve devletin adının Türkiye Halk Cumhuriyeti olacağından söz edilmeye başlanmıştır. “Halk” sözcüğünün bolşevizmi çağrıştırdığını söyleyen Hüseyin Cahit, Türkiye Cumhuriyeti adını önermekte, Mustafa Kemal Paşa’nın hem Fırkanın Genel Başkanı hem de Devlet Başkanı olmasına karşı çıkmaktaydı. Bu durum, ona göre, demokratik açılıma engel olurdu³².

Hüseyin Cahit’in de aralarında yer aldığı muhalif İstanbul basınına göre, hazırlanmakta olan yeni Anayasa Tasarısında Cumhurbaşkanlığı ile Meclis ve Parti Başkanlıklarının aynı kişide birleşmesine olanak tanıyan maddelerin yer alması, Mustafa Kemal’in diktatörlüğe yönelmesine neden olabilirdi³³. *Tanin*

31 Hüseyin Cahit, Hanedanın Türk Ulusuna yüz çevirmesi sebebiyle Cumhuriyetin kurulması fikrini Malta’da iken benimsediğini belirtmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (Haz. Rauf Mutluay), (2. Baskı), Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2000, s. 361.

32 “Şüphe yok ki, reiscumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri olacaktır. Bunu gerek Paşa hazretleri gerek memleket hayrına kaydedilecek bir vak’a diye telakki ederiz. Gazi Mustafa Kemal Paşa, mücadele-i milliyenin timsali olmak itibarile bütün memleketin malıdır. Halbuki halk fırkasının reisi mevkiinde bulunuyor. Memlekete bu kadar hizmet etmiş mümtaz bir şahsiyetin fırka mücadelesi fevkinde kalması umuma ilka ettiği (bıraktığı) hürmet ve muhabbet hislerine istinad ederek memleketin tayin-i mukadderatına yüksek bir hakem mevkiine çıkması ve bilaistisna bütün vatan evladı tarafından sevebilmesi lazımdır. Halbuki vatani kurtaran Mustafa Kemal filan veya filan fırka reisi mevkiine düştükçe buna imkan yoktur. (...) Gazi paşa artık bir fırkanın reisi değil, bütün vatanın timsali nüfuz ve şevketidir.” **Tanin**, 23.9.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 196. 26 Eylül’de, “Biz Halk Fırkasının tebaası değiliz, Türk Devletinin vatandaşıyız. Hiçbir Türk vatandaşı Halk Fırkası’na itaatle mükellef değildir.” demekte ve diktatörlüğe yol açacağı gerekçesiyle devlet- parti bütünleşmesine karşı çıkmaktaydı. **a.g.e.**, s., 196.

33 “... Halbuki herşeyden evvel memleketin menafi-i aliye ve daimesi göz önünde tutulmak ister, Teşkilatı Esasiyede yapılacak tadilatı mutlaka Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin şahsi olarak ihraz etmiş olduğu mevki-i müstesna ve muhterem ile telif etmeğe uğraşmak biraz yanlış olur. Biz daha ziyade gayri şahsi olarak vatan binasını kurmağa mecburuz. Gazi Paşa hazretleri gibi bariz ve kuvvetli bir şahsiyet reis-i cumhurlukta da büyük bir nüfuz ve faaliyet sahası bulabilir. Hem hiç yıpranmadan, eskimeden. Fakat behemehal faal bir mübareze-i siyasiyeden ayrılmak istemedikleri takdirde, heyeti vekile riyasetini tercih edebilirler. Bunda şeref ve haysiyetini mahal hiçbir nokta göremeyiz.” “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda Tadilat”, **Tanin**, 30.9.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 105. İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri de, 20.8.1923 tarihli *Tanin*’de, benzeri bir görüşü savunmaktaydı. Ona göre, Paşa, mademki iş görmekte devam etmek istiyor, bizzat Heyet-i Vekilenin başına geçmeli, idareyi bilfiil ele almalıdır. “Hükümet ve Düşüncüklerim”, **Tanin**, 20.8.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 105 (dipnot 85).

Başyazarı'na göre, egemenliğin İngiltere, Fransa ve Belçika'daki gibi bir ulusal hükümet biçiminde kullanımı yararlı olurdu. Cumhuriyet hukuken ve fiilen var olduğu için, Cumhuriyetin ilanından kaçınılmamalı ama, bütün yetkiler Meclis'e bırakılmamalıdır³⁴.

Cumhurbaşkanı olduğu zaman Mustafa Kemal Paşa'nın Parti ve Meclis Başkanlıklarını bırakmasını isteyenler olduğu gibi, Paşa'nın daha geniş yetkilerle donatılmasını ve Mussolini ve Lenin gibi bir diktatör olmasını savunanlar da vardı. Suphi Nuri'ye göre, Meclis ve Hükümet ülkeyi ileri götürememişti, Halk Fırkası bir fikir partisinden çok menfaatperest topluluğunu andırmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa meydana çıkmalı, yönetimi ele almalı ve herkesi kurtarmalıydı³⁵. Hüseyin Cahit ise, Mustafa Kemal'in halen sahip olduğu mevkiyi bırakıp diktatörlük istemeyeceğini, çünkü onun vatanı için çalıştığını ve bu yüzden sevildiğini, diktatörlük istemesi halinde, birkaç kişinin dışında yanında kimse'nin kalmayacağını belirtmekteydi. Ona göre, Mustafa Kemal şayet Vahdettin'in yerine geçmek için yola çıkmış olsaydı, Türk Ulusunu yanında bulamazdı. Mustafa Kemal yalnız değildi, onunla birlikte savaşan ve bu yolda canlarını veren birçok vatan evladı vardı. Mustafa Kemal diktatörlük mevkiine çıktığı gün nüfuzunu kaybedecekti. Halk, diktatörlüğü asla kabul etmeyecekti³⁶.

Anayasa değişikliğine ilişkin tasarının Meclise sunulmadan önce kamuoyunda tartışılmasını³⁷ gerekli gören Hüseyin Cahit, Halk Fırkası'nı açık olmakla suçlamaktaydı³⁸.

Cumhuriyet, basının hiç beklemediği bir anda, 29 Ekim 1923'te ilan edildi. Bazı basın organları, değişik gerekçelerle, Cumhuriyetin ilanından sonra da

34 Hüseyin Cahit, "Hükümeti Milliyet ve Cumhuriyet", **Tanin**, 29.9.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 78. Güz, Cumhuriyetin ilanından önce Ankara ve İstanbul basını arasında büyük bir çekişmenin varlığına ve çekişmenin taraflarına dikkat çekmektedir. İstanbul basınındaki eleştirilere *Hakimiyet-i Milliyet* ve *Yeni Gün*'ün Hükümet icraatlarını savunarak cevap verdiklerini, İstanbul'daki *Akşam*'ın da Hükümet yanlısı olduğunu, basındaki bu çekişmenin zaman zaman çok sertleştiğini ve hatta Ankara basınının tehditler savurmasına kadar vardığını belirtmektedir. İstanbul basını da tek bir bütün değildir, birbirlerini de eleştirmektedirler. İstanbul basını içinde Ankara'nın şimşeklerini üzerine en çok çeken, *Tevhid-i Efkar* idi. Güz, **a.g.e.**, s. 77.

35 **a.g.e.**, s. 79-80.

36 "Mühim Bir Münakaşa", **Tanin**, 9.10.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 80.

37 "Ne Var?", **Tanin**, 24.10.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 96.

38 "Beğenilecek Bir İş", **Tanin**, 23.10.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 81. "Teşkilatı Esasiye Etrafında", **Tanin**, 25.10.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 80.

Hükümeti eleştirmeye devam ettiler. Basın cumhuriyetin bütün kurumlarıyla işletilmesini istemektedir; yalnızca yönetim şeklinin adının değişmesi yeterli değildi³⁹. Cumhuriyetin ilanı sonrasındaki tepkilerin bir kısmı kişisel sürtüşme ve çekememezlikten kaynaklanmaktaydı⁴⁰.

Cumhuriyet, Hüseyin Cahit'e göre, "alkış ile, dua ile, şenlik ve şehriayın" ile yaşayamaz, ancak doğru idare ile yaşayabilirdi. Cumhuriyet bir tılsım olmadığı gibi Millet Meclisi'ne de bir tılsım yapılmamıştı. Her işin kendiliğinden düzeleceğini sanmak hataydı. Çareler yine insanlar tarafından bulunacaktı. Asıl sorun, Cumhuriyetin yönetim biçimi değişikliği ile birlikte zihniyet değişikliği getirip getirmediği ve vekillere devlet adamı kafasını hediye edip etmediği idi. Hüseyin Cahit, "cumhuriyet" in en iyi yönetim biçimi olduğuna inandığını ancak, bu sözcüğün putlaştırılmaması gerektiğini belirtmekteydi. Asıl önemli olan cumhuriyetin yönetime uygulanmasıydı. Anayasa değişikliği tasarısının Fırka grubuna bile getirilmeden birkaç saat içerisinde yasalaştırılmasını yadırgamaktaydı⁴¹.

39 Güz, **a.g.e.**, s. 86.

40 Falih Rıfki'ya göre, Cumhuriyetin ilanı sonrasında ortaya çıkan hoşnutsuzluk, bu ilan kararının Meclis ve halk efkârı önünde açıkça ve serbestçe tartışılmaksızın acele alınmasına bağlanamaz. Bazı çevreler için bu bir bahane idi. Ona göre, İT'den arta kalan nüfuzlular değişik gerekçelerle eski kolağası Mustafa Kemal'in aleyhindedirler. Dr. Nazım, Kara Kemal ve Mehmet Cavid'in aleyhtarlık gerekçelerini izah etmekte ve Hüseyin Cahit'ten de söz etmektedir. "Hüseyin Cahit, Tanin gazetesinin başında Ankara'ya karşı savaşa geçmişti. Cahit, hiç şüphesiz bir mürteci değildi. Daha meşrutiyet devrinde Latin yazısının kabul edilmesi lehinde bulunmuştur. Fakat ta başlangıçtan beri, ne Mustafa Kemal ona, ne de o Mustafa Kemal'e ısınabilmiştir. 1908 Meşrutiyetinde İttihat ve Terakki Fırkasının gazetecisi iken, Selanik'te toplantı olmuş ve Cahid'e bir altın kalem hediye edilmek teklifi ortaya atılmıştı. Merkez-i umumi politikasını sevmiyen ve beğenmeyen Mustafa Kemal, bir nutuk söyleyerek, o politikanın İstanbul'daki savaşçısına altın kalemin verilmesini reddettiğini veya reddettirmeye çalıştığını kendisinden dinlemişim..." Falih Rıfki, Mustafa Kemal'in kurmak istediği yeni Türkiye ve yeni Türk toplumu ile Hüseyin Cahit'in gençliğinden beri rüyasını gördüğü yeni zamanlar Türkiye arasında hiç bir farkın bulunmadığını belirtmektedir. Velit Ebüzziya'yı ise vatansever, ulusçu, koyu şeriatçı (padişahçı ve Hilefet'çi) denecek kadar geri düşünceli bulmaktadır. Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, İstanbul, Bates A.Ş., 1998, s. 381-2. Yalçın da, Mustafa Kemal Paşa'yı kastederek, "... Ülkü bakımından birbirimize bu kadar yakın olduğumuz halde yaşamda birbirimizi anlayamayışımız gerçek bir gariplik oluşturmıştır." demektedir. Yalçın, **Siyasal...**, s. 372.

41 "Yaşasın Cumhuriyet", **Tanin**, 31.10.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 87; Türker, **a.g.e.**, s. 121-122. Kimi yazarlara göre, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında beliren muhalefetin nedeni, Cumhuriyet'i ilan edenlerin içinde bulunan dönemi bir ihtilal dönemi olarak nitelendirmeye karşılık, muhaliflerin, ülkenin olağanüstü bir dönemde bulunmadığına inanmalarıydı. Sancaktar, **a.g.e.**, s. 487- 488.

İsmet Paşa başkanlığındaki ilk “Cumhuriyet” Hükümetinin, eski kabine-nin hemen hemen aynısı olduğuna işaret eden Hüseyin Cahit, yeni hükümete güvenmemekteydi⁴². Cumhuriyetin ilanını bir “emri vaki” olarak niteleyen Rauf Bey’e Hüseyin Cahit’ten destek gelmekteydi. *Tanin* Başyazarı, iyi bir şey yapmak için kötü bir yol tutulduğu kanısındaydı⁴³. Parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığı görevi aynı kişide birleşmemeliydi⁴⁴.

Cumhuriyet’in ilanının yarattığı sevince katılmayan kişi ve gazetelerin varlığına Nutuk’ta işaret olunmakta⁴⁵ ve bu konudaki suçlamaların bazıları ise doğrudan doğruya *Tanin*’e ve onun Başyazarına yöneltilmektedir⁴⁶.

42 “... Demek oluyor ki, eski kabinenin tekmil-i muvaffakiyetsizliği giden bu üç vekilin yüzünden idi... Şu kanaatimiz ki İsmet Paşa Kabinesi, Fethi Bey kabinesinden daha çürüktür. Esbab-ı zaafı kendi içindedir. Yine hariçden gelecek sızmalar değil, kendi içinden çıkacak gailerle yıkılacaktır.” “Yeni Kabine”, *Tanin*, 1.11.1923. Ayrıca, bkz. Türker, *a.g.e.*, s. 123; Güz, *a.g.e.*, s. 87.

43 “... Hükümetimizin şekli Cumhuriyet oldu. Pek güzel oldu ve iyi oldu. Fakat bunu yapanın tarzı o kadar aculane, o kadar gayr-i menus idi ki Cumhuriyet’in en samimi taraftarlarında bile bir ürkeklik husule getirdi.” “Son Vaziyet”, *Tanin*, 2.11.1923. Ayrıca, bkz. Türker, *a.g.e.*, s. 126.

44 “Gazi Paşa Hazretlerinin sırf kendi nefislerinin menfaatini düşünerek hayat-ı hususiyeye çekilmesi ne kadar şayanı takdir ve memnuniyet ise, riyaseti cumhuriyete çıktıktan sonra fırkacılık etmekte devam göstermesi bu memnuniyeti tahfif edecek (hafifletecek) kadar bir hata olur. Memleketin kaybetmemeye muhtaç olduğu Gazi Mustafa Kemal Paşa, fırkacılıktan kendini çekmekle memleket hesabına kaybolacaktır. Bu dakikada bunun kendilerinin aciz fakat halis bir takdirkarı sıfatıyla yazmak ve söylemek borcumuzdur. Halk Partisi riyasetinde kalan bir Mustafa Kemal Paşa cereyanı vekayı ve hadiset ile behemehal yıpranmaya ve küçülmeye mahkumdur. Halbuki, bütün fırkaların fevkine çıkmakla ilelebed mevkii bülent ve muhteremini (saygıdeğer ve yüce konumunu) muhafaza edeceği şüphesizdir. (...) Fırkanın mütezalil (sallanan) talihine Mustafa Kemal Paşa’nın talihini de niçin bağlamalı? Fırka düşerken niçin Mustafa Kemal Paşa’yı da beraberinde sürüklemeli?” *Tanin*, 4.11.1923. Ayrıca, bkz. Bengi, *a.g.e.*, s. 202-203. Bengi, Hüseyin Cahit’in eleştirilerinin bu denli yoğunlaşmasında, İttihatçılığın etkilerini görmektedir. Kendilerinin başına geçmesi yönünde Mustafa Kemal Paşa’ya götördükleri teklife olumlu yanıt alamayan İttihatçılar, İT varken Halk Fırkasının kurulmasını doğru bulmamaktaydı. Oysa, Mustafa Kemal Paşa kendi örgütünü kurmayı yeğlemişti. Bengi, Hüseyin Cahit’in tutumunda kişisel bazı nedenlerin (kıskançlığın) de rol oynadığı düşüncesindedir. Maltadan yurda dönüşünde Cumhuriyet Partisi adlı bir parti kurmak istemişse de bunu başaramamış, partiyi Mustafa Kemal kurmuştu. Yalçın, anılarında bu adla bir parti kurmayı tasarlamış olduğunu belirtmektedir. Bkz. Yalçın, *Siyasal...*, s. 362.

45 “... Yalnız, İstanbulda, iki, üç gazete ve yalnız İstanbulda toplanan bazı zevat, millerin umumi ve samimî olan süruruna iştirake tereddüdütti; endişeye düştü; cumhuriyet ilânına delâlet edenleri tenkide başladı.

İşaret ettiğim gazetelerin ve zevatın cumhuriyet ilânını nasıl karşıladıklarını hatırlamak için, o günlerdeki neşriyatı sadece gözden geçirmek kâfidir.” Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt II, (9. Basılış), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 815.

46 Meselâ ‘Yaşasın Cumhuriyet’ serlevhası [başlığı] altındaki yazılar bile cumhuriyetin tarzı ilân ve tesbitinin garîp olduğunu, bunda “sıkboğaza getirilmiş gibi bir hal” bulunduğunu ilân

“Bu muharrir ve emsalinin, cumhuriyeti[n] tarzı ilânda, cumhuriyet esasatına mütaallik kanunda gördükleri kusur ve noksanları tenkid etmelerini samimî telâkki edebilmek için çok sâf olmak lâzımdır. Eğer bu muharrirler, cumhuriyetin ilânı günü yaygara tarzında hücumlara başlamayıp, evvelâ, cumhuriyet ilânını hüsnü telâkki etseler, samimî karşılasalardı... efkârı umumiyeyi tereddüt ve teşettüte [düzensizliğe] sevk edecek, tarzda değil, fakat cumhuriyetin iyi ve onun ilânının pek musip [yerinde] olduğunu efkârı umumiyeye telkin eder yazılar yazsalardı; ondan sonra yapacakları her türlü tenkidatın samimiyetini iddiada haklı olabilirlerdi. Fakat, gördüğümüz sureti hareket böyle olmamıştır.”⁴⁷

II. Hilafetin Kaldırılması Sürecinde *Tanın*'in Tutumu

8 Kasım 1923 tarihli *Akşam*'da, cumhuriyetin ilanı ile birlikte Hilafet sorununun gündeme geldiği, Halifenin istifayı tercih ettiği bildirilerek bütün İslam ülkeleri temsilcilerinin İstanbul'da toplanıp yeni halifeyi seçecekleri belirtilmekteydi. Ertesi gün bu haber *Tanın*'de tezkib edildi. 10 Kasım'da ise, Lütü Fikri'nin Halifeye yazılmış açık bir mektubu *Tanın*'de yayımlandı. Mektubunda istifa söylentilerini çıkaranları gelecek nesillerin lanetleyeceğini belirten Lütü Fikri, haberin tezkib edilmesinin gönüllere su serptiğini belirtti. Fakat, istifa olayının ebediyete kadar gömülmesini istedi. Bazı hallerde bazı görevler için istifanın yerinde olacağını ileri süren Lütü Fikri, Halifenin istifasının vatan ve İslam âleminin aleyhine bir durum teşkil edeceğini söyledi. Lütü Fikri, büyük sorumluluk nedeniyle Halifenin istifa edemeyeceğini belirterek, Halifenin istifa etmesi halinde Osmanlı Hanedanının hem Hilafeti hem de Osmanlı

ediyordu. Bu yazıların sahibi şu mütalâalarda bulunuyordu: ‘... Şöyle olacağı böyle olacağı söylenip dururken diğer taraftan birdenbire, birkaç saat içinde, Kanunu Esasi tadilatı yapılvirmesi en munis tâbir ile gayritabii bir harekettir.’

Bizim tarzı hareketimiz ‘medeniyet dünyasını anlamış, okumuş, tettebbü etmiş, devlet idaresine ehil olmuş dimağlardan çıkacak muhakeme eseri’ değilmiş...

Cumhuriyetin ilânını Meclisin alkışlarla kabul etmesi, milletin toplarla teş’ideylemesi [kutlaması] tenkid olunuyor; deniyordu ki: ‘Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve şehrayın ile yaşamaz.’ ‘Cumhuriyet bir tılsım değildir. Millet Meclisinde bir afsun yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir.’

Ben cumhuriyetçiyim diyenlerin, cumhuriyetin ilânı günü kaleminden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En yüksek şekli idare mefkûresinin cumhuriyetten başka bir şey olamayacağına kani olduğunu iddia edenlerin cumhuriyet kelimesine ‘bir put gibi tapmam’ demesindeki mâna ve maksat ne idi?” **a.g.e.**, s. 815-816.

47 **a.g.e.**, s.819.

Hanedanı'nın Halifelik hakkını kaybedeceğini ve vatan dışına çıkmak zorunda dahi kalacağını yazdı. *Akşam*'daki habere de değinen Lütü Fikri, Hilafetin Türk Ulusunun elinde bir hazine olduğunu, bu hazinenin elimizden çıkmasını kendimizin istediğini belirterek, Halife istifa ederse yeni Halifenin belki şimdi Türklere seçilebileceğini, fakat ileride kimin nereden halife seçileceğinin bilinmediğini söyledi. Halifeye de seslenerek, istifa etmesi halinde, vatana, ulusa, tarihe ve atalarına karşı sorumlu olacağını belirtti.

Akşam'daki habere değinerek, Hüseyin Cahit, barışın sağlandığı ve ileriye dönük planların yapıldığı, hala birçok sorunun halledilemediği bir ortamda hilafet konusunun gündeme getirilmesini doğru bulmadığını belirtmektedir. *Akşam*'da çıkan haberde, istifa durumunda Hilafetin şekli ve seçiminin de değişeceğini belirten Hüseyin Cahit, halife seçiminin yasadaki açıkça belirtildiğini, *Akşam*'ın bu haberi mebus olan bir ortağından öğrenmiş olabileceğini ileri sürdü. Hüseyin Cahit, arkadan verilmiş bu emrin yakında uygulamaya konacağını, yine emrivaki karşısında bulunulduğunu ve arkadan verilen bu kararın onaylanacağını söyledi. Cumhuriyeti de bir oldubitti olarak gören Hüseyin Cahit, Hilafet konusunda Meclise hiç olmazsa görünüşte hürmet gösterilmesini istedi. Ona göre, Millet Meclisinin bu kadar kayıd altında kaldığını ve dışarıda verilen kararları onay mevkiine indirildiğini görmek cidden üzücü bir olaydır. Hüseyin Cahit, Halifenin yeni sisteme göre seçilmesi halinde Hilafetin Türklere elinden çıkabileceğini, bu durumda beş on milyonluk Türkiye Devleti'nin İslam dünyasında hiçbir önemini kalmayacağını, "Avrupa nazarında küçük ve kıymetsiz bir hükümet mevkiine düşeceğimizi" belirtti. Bu, ona göre, ulusçuluk değildir. Milliyet hissini kalbinde duyan her Türk Hilafete dört elle sarılmak mecburiyetindeydi. "...çünkü Hilafet Türklük için bir kuvvettir. Hilafeti Türkiye hudutlarından dışarıya çıkaracak surette hareket etmek intihardan farkıdır."

Hilafetin Türklere kalmasının İslam dünyasında da kabul edildiğini belirten Hüseyin Cahit, neden yokken bir halife seçiminin uygun olmadığını, toplanacak olan temsilcilerin halifeyi Türklere seçseler bile kimi seçeceklerinin bilinemeyeceğini ileri sürdü. Hüseyin Cahit, Reiscumhurun halife seçilmesi halinde laik, demokratik cumhuriyete uzaklaşmış olacağını ve Saltanatla Hilafetin ayrılmasının anlamsız kalacağını söyledi. Kaldı ki, diğer İslam ülkeleri temsilcilerinin gelecek yıllarda halifeyi hangi ülkeden seçecekleri de belli değildir. Hilafetin her halukarda Türklere kalması için önlem alınmasını is-

tedi⁴⁸. Hilafetin kaldırılması konusu hükümet taraftarı basın tarafından sık sık gündeme getirilirken, önde gelen yazarlar da Hilafet kurumunu eleştiriyordu. Yakup Kadri, Aralık ayı içerisinde *Akşam*'da yayınlanan bir makalesinde, Hane-dan ve damat maaşlarının cumhuriyet bütçesinden ödenemeyeceğini söyleyince büyük bir tepki gördü.

Mustafa Kemal'e göre, Cumhuriyet ilanına yönelik bu eleştirileri yapanların amacı, hiç olmazsa Hilafeti kurtarmaktı⁴⁹. Cumhuriyetin ilanı üzerine İstanbul'da kimi kişiler ve bazı gazeteler Halifeye de bir rol vermek isteğine kapılmışlardır. Halifenin görevden çekildiği ya da çekileceğine ilişkin gazete-lerde söylentiler ve yalanlamalar yayımlanmıştır. Sorun bir söylenti niteliğin-de olmadığı gibi, bir yalanlama ile çözümlenecek ölçüde önemsiz de değildir. Cumhuriyet ilanının yeniden bir halifelik sorununu ortaya çıkardığı yönünde görüşler ileri sürülmektedir. Gazi Mustafa Kemal'e göre, bu kişi ve çevreler, hem kendilerini halifelik görevlerini saptamaya çağırmaktalar, hem de Müslümanlık dünyasının hoş görmeyeceğini belirterek gözdağı vermeye çalışmaktadırlar. *Tanın*'de yayımlanan Lûtfi Fikri Bey imzalı Halifeye açık mektubu, buna örnek olarak göstermekte ve bu mektubu değerlendirmektedir⁵⁰.

48 “Şimdi de Hilafet Meselesi”, **Tanın**, 11.11.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 115. Hüseyin Cahit, Hilafet'in muhafazasının gerekip gerekmediği konusunda, 10 yıl sonra şunları yazacaktı: “Saltanat kaldırdıktan ve Türk Milleti hakimiyeti eline alarak Cumhuriyeti ilan ettikten sonra, hilafet müessesesinin siyasi bir alet makamında Türklerin elinde kalması[nın] memleket için faydalı olabileceği fikrine bir aralık ben de sürüklenmişim. Halbuk, artık hiçbir yeri ve manası kalmamış olan bu müessese kendi milli hudutları dahilinde kendi terakkisine çalışmak ve beynelmilel sahada bir sulh ve medeniyet amili olmak isteyen Türk Cumhuriyeti'nin açık ve temiz siyasetine bir engel teşkil edecekti. Mazinin hataları ve dalaletleri ile hesabı kat'i surette kesmek, gizli ve entrikalı siyasetlerden çekinmek Türk Cumhuriyeti'nin harici siyaseti için hakiki kuvveti teşkil etmiştir.” “Hilafet Meselesi”, **Fikir Hareketleri**, Sayı 1, (29 Teşrinievvel 1933), s. 8. Aynı konuda bkz, Yüksel, **a.g.e.**

49 Atatürk, **a.g.e.**, s. 819.

50 “Lûtfi Fikri Bey'in olan bu mektupta, halifenin istifasına dair haberlerden, milletin ne kadar müellim ve bedbaht kalmakta olduğunu ispat için bir vapur hikâyesi uydurulmuştu. Vapurda oturanların, halifenin istifası haberine muttali olunca çehrelerine hüznün ve endişe çökmüş... Birbirlerini tanımayanlar samimî görüşmeye ve çok görüşmeye başlamışlar... Müşterek endişe bunları bir dakikada dost etmiş...

Lûtfi Fikri Bey 'gönül istiyor ki bu istifa sözü, ebediyen gömülsün kalsın' diyor, çünkü 'dünya için bir musibet olurmuş...

Lûtfi Fikri Bey, millete şunu da telkin ediyordu: 'Hayretle ve teessürle görülmelidir ki, bugün şu hazineî mânevîyeye (yani hilâfete) taarruz etmek isteyenler, hariçten kimseler, mileli İslâmiyeden Türkü çekemiyenler değildir. Bizzat, biz, Türkler kendi elimizden ebediyen çıkarılmasını intacedebilecek teşebbüsatta bulunuyoruz!' **a.g.e.**, s. 828-829.

“Efendiler, ecnebiler, hilâfete taarruz etmiyorlardı. Fakat, Türk milleti taarruzdan kurtulmuyordu. Hilâfete taarruz edenler, mileli İslâmiyeden, Türkü çekemiyenler değildi. Fakat, Çanakkalede, Suriyede, Irakta, İngiliz bayrakları altında Türklerle uruşan mileli İslâmiye idi. Türk milletine kolaylıkla taarruz etmek için mahfuziyeti tercih olunan hilâfetin, ortadan kaldırılmasını ‘Türklük için bir intihardır’ diye tavsif eylemek; hilâfeti ortadan kaldırmak için, biz, Türkler teşebbüsatta bulunuyoruz sözleriyle cumhuriyetin hedefini tasrih ve ilân etmek, şüphesiz tesirsiz kalmadı.”⁵¹

Lütfi Fikri Bey’in *Tanin*’deki bu yazısının, ertesi gün aynı gazetede Başyazar tarafından kaleme alınan “Şimdi de Halifelik Sorunu” başlıklı yazı ile desteklendiğine *Nutuk*’ta işaret edilmiştir.

“11 Teşrinisani [Kasım] 1923 tarihli Taninin ‘şimdi de hilâfet meselesi’ unvanlı başmakalesi okununca, cumhuriyetin ilânına mâni olamayanların, hilâfet makamını, herçibadabat [ne pahasına olursa olsun], tutabilmek gayret ve faaliyetine geçtikleri anlaşılır. Bu makalede, şehzade mektuplarını neşrederek, efkârı, hanedan lehinde perverde etmeye [sevdirmeye] çalışan Taninin, hanedan hukukuna karşı çirkin taarruz yapılmış ve bunu yapanın, Fırkamızın hasülhas [en seçkin] zümresinden bulunmuş olduğu ve hükümeti cumhuriyeyi millet nazarında fena göstermek için, ne söylemek lâzımsa onlar; yazıldıktan sonra, halifenin istifası şayiasına temas edilerek ‘arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız’ deniyor ve ‘Millet Meclisinin bu kadar kayıt altında kaldığını, hariçte verilen kararları tescil mevkiine indirildiğini görmek cidden elim oluyor’ sözleriyle, Meclis, aleyhimize teşvik ediliyor... Cumhuriyet ilânını kabul eden Meclisin hiç olmazsa hilâfetin ilgasını, emrivaki yapmamasını temine çalışıyordu.”⁵²

Hüseyin Cahit’in halifelğin bizden gitmesinin olası sonuçlarına, Türkiye’nin Müslümanlık dünyasında hiçbir öneminin kalmayacağına ilişkin görüşleri de *Nutuk*’ta yorumlanmaktadır. Mustafa Kemal’e göre, halifelğe dört elle sarılmak zorunda bulunan bir yönetim biçiminin cumhuriyet olamayacağını anlayabilmek için de büyük bir yetenek gerekmez⁵³.

51 a.g.e., s. 829.

52 a.g.e., s. 829-830.

53 “Tanin başmuharriri, kendisinin cumhuriyetçi olduğunu ilân etmişti. Fakat öyle bir cumhuriyetçi ki, cumhuriyeti idarenin başında halife olarak Osmanlı hanedanı bulunacaktır. Yok-

Cumhuriyet ilanının öncesinde ve sonrasında Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa'nın önderliklerinde bir grubun Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı bir düzen kurduklarına, orduda bazı faaliyetlere giriştiklerine, Meclisin dinlenme dönemine rastlayan aylarda milletvekilleri üzerinde ve yeni seçimde başarı kazanamayan İkinci Grup üyeleri aracılığıyla bütün yurttan, ulusu kendilerine karşı kışkırtmak için çalışma fırsatını elde ettiklerine, yurt içinde birtakım gizli örgütler kurmaya ve girişimler yapmaya da başladıklarına, aralarında *Tanin*'in de yer aldığı bazı gazetelerle işbirliği yaptıklarına ve bu gazetelerde yönetimi karalama amaçlı imzasız yazılar yayımladıklarına *Nutuk*'ta değinilmektedir⁵⁴. Yine, *Nutuk*'a göre, Rauf Bey, *Tevhid-i Efkar* ve *Tanin*'i, Cumhuriyetin ilanı konusunda yaptığı konuşmayı silah olarak kullanmakla suçlamıştır⁵⁵.

İstanbul muhalif basınının üzerinde durduğu bir diğer konu da Halifenin “konumu”ydü. Hüseyin Cahit'e göre, “Halife ya vardır, ya yoktur. Varsa, O'na hürmet etmek ve gerek zatını gerek hilafete karşı hiss-i ta'zim bekleyen milyonlarca Türk'ün ve müslümanın hissiyatını rencide etmemek lazım.”⁵⁶ Nasıl ki Cumhurbaşkanı aleyhinde yapılacak eleştiriler suç kapsamına alınmıştır; benzeri bir yasa da, halife için çıkarılmalıydı.

Ülkemizde başka fırkaların da bulunmasını istediğini belirten Hüseyin Cahit, bundan sonra Türkiye'ye istibdat rejiminin getirilemeyeceğini söyleyerek dolaylı yoldan Halk Fırkası'nı suçlamaktaydı. Halk Fırkası'nın bazı hareketlerin-

sa, yapılan hareket akıl ve hamiyet ile, hissi milliyet ile zerre kadar kabili telif olmazmış... Hilâfeti, elimizden gitmesine zerre kadar imkân kalmıyacak surette muhafazaya memur imişiz... Vücudu meydana çıkan tertibat akim kalsın imiş...

Efendiler, bu yazıların mânası ve bu mütalâalardan maksat ne olduğu bugün sühuletle anlaşılacaktır. Yarın, daha bâriz bir surette anlaşılacaktır. Ensali âtiyenin [gelecek nesillerin], Türkiye'de cumhuriyetin ilânı günü, ona en birahmane bir surette [hiç acımadan] hücum edenlerin başında, cumhuriyetçiyim iddiasında bulunanların ahzi mevki ettiğini [yer aldığını] görerek mütehayyir kalacağını [şaşacağı] asla farz etmeyiniz! Bilâkis, Türkiye'nin münevver ve cumhuriyetperver evlâdı, böyle cumhuriyetçi geçinmiş olanların hakiki zihniyetlerini tahlil ve tesbitte hiç de tereddüde düşmeyeceklerdir.

Onlar, sühuletle [kolaylıkla] anlıyacaklardır ki, çürümüş bir hanedanın, halife unvaniyle başının üstünden zerre kadar uzaklaşmasına imkân kalmıyacak surette muhafazasını mecburi kılan bir şekli devlette, cumhuriyeti idare ilân olursa bile, onu yaşatmak kabil değildir.” **a.g.e.**, s. 830-831.

54 **a.g.e.**, s. 854-5.

55 **a.g.e.**, s. 842.

56 “Matbuatta Nara Siyaseti”, **Tanin**, 6.11.1923. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 128.

de istibdat havası sezdiklerini ve onu uyardıklarını, eleştirileriyle hükümete doğru yolu göstermeye çalıştıklarını ileri süren Hüseyin Cahit, eleştiri yapmanın basın olarak kendilerinin görevi olduğunu belirtmekteydi⁵⁷. Kendisi ve gazetesi cumhuriyet taraftarıdır, yoksa “Kızıl Cumhuriyet” taraftarı değil. Kendileri hiçbir irtica hareketini desteklememekte ve hiçbir makam ve mevki peşinde koşmamaktadırlar; diktatörlükten ve diktatörlüğe doğru gidilmekte olunmasından korkmaktadırlar⁵⁸.

İstanbul basınının Hilafet konusundaki duyarlılığını bilen Ankara, Hilafet lehine yayın yapan basına gözdağı vermek istiyordu. Bu sıralarda Ağa Han ve Emir Ali'nin gönderdikleri mektupların muhalif gazetelerde yayımlanması Hükümete aradığı fırsatı vermişti. İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gönderildi⁵⁹. Mahkemenin gönderilmesi kararının alındığı gün, Hüseyin Cahit Hilafeti savunmaktaydı⁶⁰.

İstanbul'da çalışmalarına başlayan mahkeme, *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit ile yazı işleri müdürü Baha, *İkdam* başyazarı Ahmed Cevdet ile sorumlu müdürü Ömer İzzettin, *Tevhid-i Efkar* başyazarı Velid Ebüzziya ile sorumlu müdürü Hayri Muhiddin Bey'i ve Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'i gözaltına aldı,

57 “Yıkamak İstemiyoruz”, *Tanin*, 8.11.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 89.

58 Bu kaygısına gerekçe olarak, daha önceleri hükümeti alkışlayan *İleri*'nin şimdi sert bir dille hükümeti eleştirmesini göstermektedir. *Tanin* Başyazarı, Kanuni Esasi Encümeni Reisinin Mustafa Kemal'e halife olmasını önermesinin, Fırka, Meclis ve Cumhuriyet riyaseti ile Hilafet'in aynı kişide toplanmasının ve milletvekillerinin “bende” gibi hareket etmelerinin kendisinde diktatörlüğe gidilmekte olduğu kaygısı yarattığını belirtmektedir. Hüseyin Cahit, tıpkı Cumhuriyetin ilanının bir oldubittiye getirilmesi gibi bir yöntemin diktatörlük için de kullanılmasından korkmaktadır. “Korktuğumuz Nedir?”, *Tanin*, 9.11.1923. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 90.

59 Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında asker kaçaklarını önlemek için 11.9.1920 tarihli Yasa ile kurulan İstiklal Mahkemeleri, Meclis içerisinde seçilecek bir başkan, iki üye ve bir savcıdan oluşacak, ayrıca mahkemenin bir de yedek üyesi bulunacaktı. BMM'nin 26.9.1920 tarihli oturumunda, 8 bölge için İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve mahkemelerin üyeleri seçilmişti. Bu merkezler Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı ve Diyarbakır'dı. 1923 yılı Mayıs ayına kadar görev yapan mahkemeler bu tarihte faaliyetlerini tamamlamışlardı. Ulusal Mücadele'nin başarılmasından sonra siyasal bir niteliğe bürünecek olan mahkemeler 31.7.1922 gün ve 249 sayılı Yasa ile düzenlenmişti. Yasanın ilk maddesi, hangi hallerde İstiklal Mahkemesi kurulacağını belirtmekteydi. Buna göre, Heyet-i Vekilece gösterilecek lüzum üzerine, Meclis'in mutlak çoğunluğunun vereceği kararla, gereken yerlerde İstiklal Mahkemesi kurulabilecekti. Büyük Millet Meclisinin 8 Aralık 1923 günkü gizli oturumunda kurulan mahkeme Cumhuriyet döneminin ilk İstiklal Mahkemesidir. Başkanlığını Cebelberket Mebusu (Topçu) İhsan'ın yaptığı Mahkemenin görev alanı “İstanbul ve havalisi”ydi.

60 Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994, s. 113-4.

sonra da tutukladı. 12 Aralık 1923'te Halid Ziya'nın (Uşaklıgil) Başkanlığında ve bütün İstanbul gazetecilerinin katılımıyla toplanan Matbuat Cemiyeti, görüşlerini üç maddelik bir metinde toplayarak BMM'ne gönderdi: Söz ve yazı özgürlüğünün saklı kalacağı konusunda hükümetin ve İstiklal Mahkemesi'nin verdiği güvencenin memnuniyetle karşılandığı, İstiklal Mahkemesi'nin adaletle iş göreceğine inanıldığı belirtildikten sonra, tutuklanan gazetecilerden 'vatanın çıkarlarına aykırı ve suiniyete dayanan bir hareket' beklenemeyeceğine olan inanç vurgulanıyordu⁶¹.

Emir Ali ve Ağa Han'ın mektubu, gazetecilerin yargılanması ve onlara gözdağı verilmesi için bir bahane idi. Çünkü, daha önce Londra'daki İslam Cemiyeti Komitesinin Dahiliye Vekaleti'ne gönderdiği 27 Eylül 1923 tarihli bir başka mektup *Tanın*'de yayımlandığı halde herhangi bir takibat yapılmamıştı⁶². İsmet Paşa'ya gönderilen bu yeni mektup ise, içişlerimize karışmak olarak algılanmış ve henüz İsmet Paşa'ya gelmeden gazetelerde yayımlanmasının⁶³ suç teşkil ettiği ileri sürülmüştü. 15 Aralık 1923'te başlayan duruşmalar 2 Ocak 1924'e kadar sürmüştür. Savcı, Ağa Han ve Emir Ali tarafından gönderilen ve Halifeye siyasi güç kazandırmayı amaçlayan mektubu yayımlamakla, Hilafetin kaldırılması durumunda sünni müslümanlığın büyük felaketle karşılaşacağı yolundaki propagandalara bilerek veya bilmeyerek aracı olduğu için, gazetecilerin Hıyanet-i Vataniye Yasasının ilgili maddelerine ve Matbuat Yasasının 11 inci maddesine göre müştereken sorumlu tutulmalarını, Hüseyin Cahit'in cumhuriyetçi fikri savunmuş olmasının dikkate alınmasını ve yazı işleri müdürlerinin beraatlerini istemiştir. Sanıkların avukatları ise, cumhuriyete karşı işlenmiş kasıtlı bir suç unsuru bulunmadığını ve mektubun güncel haber olarak yayımlandığını, bu nedenle fiilin Hıyanet-i Vataniye ve Matbuat Yasaları kapsamına girmeyeceğini belirtmişlerdir⁶⁴.

61 a.g.e., s. 118.

62 *Tanın*, 8.10.1923. Mektupta, Lozan'dan dolayı Mustafa Kemal ve TBMM kutlanmakta, içişlerimize karışılmak istenmediği belirtilmekte, İslam aleminin lideri olan halifenin durumunun açıklığa kavuşturulması, Ankara başkent olacaksa, kutsal şehir olan İstanbul'un da halifeden dolayı ikinci başkent ilan edilmesi istenilmektedir.

63 5.12.1923 tarihli *Tanın*'de mektup, "Hilafet Meclisine Dair" başlığı ile verilirken, yine aynı tarihli *İkdam*'da mektup için "Hilafet ve İngiltere Cemiyeti İslamiyesi" başlığı kullanılmıştı.

64 Hüseyin Cahit, mektubun kendisine yazı işleri müdürü Baha Bey tarafından bildirildiğini, mektupların yayımlanmasında bir mahzur görmediğini, tenkit için ise, Başbakan İsmet Paşa'nın yapacağı açıklamayı beklediğini söyledi. Halifeye siyasi güç verilmesine karşı olduğunu bildiren Hüseyin Cahit, Hilafetin Türklerin elinde kalmasını uygun bulduğunu, esasen mektupta da böyle bir düşüncenin bulunmadığını belirtti. Mahkemeden merhamet ve

Hilafet sorunu konusunda basında yapılan tartışmalar Ankara tarafından iyi karşılanmamaktaydı. Muhafif basın, cumhuriyetin tüm kurumlarıyla işletmesini istiyor, tepeden inmeciliğe ve oldubittilere karşı çıkıyordu. Sorunların kamuoyunda ve Meclis'te serbestçe tartışılmasından yanaydı. Hükümet, basına hür tartışma ve eleştiri olanağı tanımamakta, basın özgürlüğüne sahip çıkan kamu görevlilerini de (Matbuat Umum Müdürü Zekeriya Sertel) görevden almaktaydı. Basına yönelik bu sindirme hareketinden sonra İzmir toplantısı yapılmıştı. Bu toplantının üzerinden bir ay bile geçmeden Hilafetin kaldırılması gündeme getirilmiş ve Hilafet "sakin" bir şekilde kaldırılmıştır.

Necmeddin Sadak'ın Hüseyin Cahit'i "En eski cumhuriyetçi olduğunu söylemekle övünenler şeriat ve hanedan savunuculuğuna çıkıyor. Cumhuriyet fikrine en büyük ihanet budur." biçiminde suçlaması üzerine, Hüseyin Cahit, şeriat ile cumhuriyetin birbiriyle bağdaşmaz şeyler olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır⁶⁵.

müşamaha istemediğini, yalnızca adalet istediğini belirterek, iktidarda bulunanları vatanın iyiliği için eleştirdiğini, vatan haini olmadığını söyledi. Mahkeme, 2.1.1924 tarihli kararında, Ağa Han ve Emir Ali'nin mektubunun Saltanatın kaldırılmasına ilişkin 1.11.1922 tarihli kararlarla çeliştiğini, Halifeye siyasi nüfuz verilmesini savunarak ulusu hukuk egemenliğine karşı kışkırttığına karar verdi. Ancak, kararda mektubun gazetelerde yayınlanmasında gazetecilerin suça kasıtlı katılıp katılmadıklarının incelenmesi gerektiği, esasen tutukluların da bu gerekçeyle yargılandıkları belirtildi. Gazete sahiplerinin ve yazı işleri müdürlerinin mektubun yayımlanmasında kesin bir bilgilerinin bulunmadığını açıklayan Mahkeme, mektubun yayımlanmasındaki amacın haber ve haberde atlamak korkusu olduğu, kasıtlı ve yıkıcı vatan ihaneti gibi bir amacı olmadığına mahkemenin kanaat getirdiğini belirtti. Yıkıcı amaçlı bulunan bu mektubu yayımlayarak, gazetecilerin, istemeyerek de olsa Ağa Han ve Emir Ali'nin amaçlarına alet oldukları, bundan sonra basının bu tür amaçlara alet olmayacağını ümit edildiği ifade edildi. Suç unsuru olan mektubun yayımlanmasında gazete sahiplerinin ve müdürlerinin kasıtlı bir amaçları görülmediğinden, Savcının cezalandırma isteği yerinde görülmemiş ve tüm gazetecilerin beraatine karar verilmiştir. *Tanın*, ertesi günkü sayısında, Mahkemenin oy birliği ile verdiği bu kararı "Şereflî Karar" olarak nitelendirmekteydi.

- 65 "En eski cumhuriyetçi olduğunu söylemekle övünenlerin şeriat ve hanedan savunuculuğuna kalkışmaları bir kabehat oluyor. Hanedan savunuculuğunu anladık. Cumhuriyetten yana olanlar, tabii bir hanedan hükümetinden yana olmazlar. Biz meseleyi yalnız hilafet açısından düşünmüş ve savunmuştuk. Fakat şeriatı bu konuya karıştırmanın ne manası var? Uluorta söylenen bu münasebetsiz sözler halkın fikrine cumhuriyetle şeriatın bağdaşmayacağı korkusunu vermez mi? Cumhuriyetçi bir adam neden şeriatın savunucusu kesilmekle siteme uğrasın? Oysa İslamiyetin ilk zamanları bize bir cumhuriyet idaresi gösterir. Cumhuriyeti halkın fikrine ve tüm İslam dünyasına hoş göstermek için ileri süreceğimiz en göze çarpar, en akla uygun delil budur. Şimdi bizzat Cumhuriyet Partisinin (Halk Partisi'ni kastediyor) baltalamaya kalktığı görülürse hayretlere düşülmez mi?"

"Yapılan inkılapta güdülen amaçlardan biri laik, modern bir devletin kurulmasıydı. Saltanatla hilafetin ayrılması, bu açıdan memleket hakkında büyük bir yarar sağlayacaktı.....Bu iyi

22 Ocak 1924'te Mustafa Kemal Paşa, "Halife ve bütün cihan, kat'i olarak bilmek lazımdırki, mevcut ve mahfuz olan halife ve halife makamının, hakikatte, ne dinen ne de siyaseten hiçbir mana ve hikmet-i mevcudiyeti yoktur." biçiminde bir açıklama yapmış ve Hilafetin tarihi bir hatıra olmaktan öte bir anlamının olmadığını belirtmiştir. 4 Şubat 1924 günü Reis-i Cumhur bir grup İstanbul gazetecisini İzmir'de kabul etmiş, 6 Şubat günü yapılan toplantıda da, Mustafa Kemal Paşa, basından, Cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale meydana getirmelerini istemiştir. Hüseyin Cahit, kendilerinin çelikten bir kale meydana getirdiklerini, Hükümetle aralarında bazı yanlış anlamalar olsa da, esasta hiçbir ihtilafın bulunmadığını belirtmiş ve özgürlüklerin korunması için geniş bir hoşgörü ortamı istemiştir⁶⁶. Şubat başından beri süren bütçe görüşme-

adım atıldıktan sonra artık zihinleri karıştıracak ve cumhuriyet taraftarlığı şeriat taraftarlığına engelmış gibi bir sanı vererek herkesi şimdiki idare şekline soğutacak sözler söylemekten kesinlikle sakınmak gerekir. Ne gerilemek, ne sınırı aşmak. Kazanılmış durumu korumak, sağlam, fakat ılımlılıkla devam.... İşte dört-beş kelime içinde koca bir program...."

"Şu izahattan sonra bizim şeriat savunuculuğumuz pek kolay anlaşılabilir. Şeriatın savunucusuyuz. Çünkü şeriate saldırılmasını memleketeye zararlı görüyoruz. Zaten mesele şeriat savunması şeklinde hiçbir zaman sözkonusu olmadı. Bilinen ağır saldırılar hilafet hanedanına dokunduğu için bunu sırf dünyevi açıdan muhakeme ederek ve düşünerek vereceği zararı düşündük ve protesto ettik." **Tanin**, 15.11.1923. Ayrıca, bkz. Kabacalı, **a.g.e.**, s. 114-115.

66 Mustafa Kemal, "Milletimiz, demokratik bir hükümet kurmak sayesinde düşman ordularını yok etti, vatanı istiladan kurtardı, kahraman ordumuzun erlik meydanında kazandığı zafer siyaset sahasında da verimli kılındı. Türkiye'nin yeni idaresi fiilleriyle, başarıyla kendi kendini tanıttıktan sonra cihanca bilinen ve tanınan unvanıyla de varlığını duyurdu. Bazılarının sanmak ve inandırmak istedikleri gibi, geri dahi gitmesine ihtimal olan bir bekleyiş ve tereddüt durumunun mevcut olmadığı ispat edildi, Türk tarihinde cumhuriyet devri açıldı."

"Arkadaşlar, Türk basını, milletin gerçek seda ve iradesinin kendisini belirtmesi şekli olarak cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi... Basın mensuplarından bunu istemek cumhuriyetin hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik tesanüd içinde bulunması bir zarurettir. Umumun selamet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri, milletin kulağına ve vicdanına lüzumu gibi ulaştırmakta basının vazifesi çok, çok mühimdir."

"Efendiler, kabul etmeliyiz ki cihan henüz yeni Türkiye Devleti hakkında, Türkiye Cumhuriyeti hakkında daha fazla aydınlanmak ihtiyacındadır. Milletin ve aydın ve olgun vatandaşların ortak davaları etrafında olduklarını red ve cerh (çürütme) kabul etmeyen delillerle göstermeliyiz. Ulusal işlerde çeşit çeşit çalışma elemanlarının birbirlerine yardım etmeleri, çalışmalarının ortak hedefin üzerine yığılacak şekilde birbirlerine uygun düşmeleri lazımdır. Türlü türlü zorlukların ve meselelerin karşısında bulunduğumuzun farkındayız. Bunların hepsini inceleyerek azim ve imanla, bir milletin aşkının sarsılmaz kuvvetiyle birer birer çözeceğiz ve neticeye bağlayacağız. O millet aşkı ki her şeye rağmen sinemizde bir kuvvet, metanet ve ateş kaynağıdır."

Hüseyin Cahit'e göre, "Elde edilen bu mucizenin yerleşmesi için basın samimi hislerle gayret sarfetmeye arzulu ve taraftardır. Cumhuriyetin etrafında Gazi Paşa'nın dediği gibi, çelikten

lerinde Hanedan bütçesine yönelik eleştirilerde bulunulmuş, 27 Şubat günü yapılan görüşmelerde de, bir milletvekili, bundan sonra Türk ulusunun bütçesinde Hilafet için verilecek hiçbir ödenek olmadığını belirtmiştir⁶⁷. 29 Şubat tarihli gazetelerden, hilafetin kaldırılmasının artık an meselesi olduğu anlaşılmaktadır. Mart ayı başında Hilafet kaldırılmış, 6 Mart'ta yeni hükümet tekrar İsmet Paşa tarafından kurulmuş, 20 Nisan'da da yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. 22 Nisan'da ise Meclis tatile girmiştir⁶⁸.

III. Başka Konularda *Tanin*'in Takındığı Tutum

Mustafa Kemal Paşa, 16 Eylül 1924'te Trabzon'da yaptığı konuşmada, Reis-i Cumhurluk ile Fırka reisliğinin kendisinde birleşmesinde sakınca görmediğini, 20 Eylül'deki Samsun konuşmasında da, muhalif fırka kurulmasına taraftar olmadığını belirtmiştir. Ekim ayı başından itibaren muhalif bir parti kurma hazırlıklarının olduğu basına yansımıştır. Kurulacak yeni partinin liderinin Rauf Bey olacağı söylenmektedir. Kazım Karabekir ve Ali Faut Paşaların ordudan ayrılmaları ve Refet Paşanın milletvekilliğinden istifasını geri alması, ayrıca bu üç Paşanın kendisine karşı mesafeli davranmaları Mustafa Kemal Paşa'nın kuşkularını artırmıştır. *Nutuk*'ta belirttiğine göre, Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması bir yıldır hazırlık yapan komplocuları birbirine daha da yaklaştırmıştı; komplocular siyasi alandaki ve ordudaki hazırlıklarını tamamlamışlar, yaz tatili boyunca da teşkilatlanmışlardı. Ayrıca, bu kişilerin İstanbul'da yayımlanan *Vatan*, *Tanin*, *Tevhid-i Efkar* ve *Son Telgraf* ile Adana'da yayımlanan *Toksöz* tarafından da desteklendiği kanısındaydı.

İsmet Paşa Hükümeti, Kasım ayı başında yapılan oylamada, 19'a karşı 148 oyla güvenoyu almış, oylamanın ertesi günü 10 milletvekili Halk Fırkasından

değil, ondan da sağlam olan kalpten bir kale vücade getirdik. Fakat bazen ne yazık ki mak-satlarda ve esaslarda değil, ifadede anlaşmazlık oluyor. Yoksa esasta hiç ihtilaf yoktur. Hürriyet, zor ve şiddetle kurulur, fakat korunması ancak karşılıklı ve geniş bir müsamaha ile darılmamakla mümkün olur. Bunu Gazi Paşada görmekle bahtiyarım." Bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 210-211.

67 **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre II, C. 6, İçtima Senesi 1, İçtima: 113, Celse 1 (27.2.1924).

68 Alpkaya, **a.g.e.**, s. 190. İzmir'de Şubat ayı başında gazetecilerle yaptığı söyleşide gazeteciler Mustafa Kemal'e, Halife hakkında ne düşündüklerini, saltanat kaldırıldıktan sonra halifeliğin korunmasında tehlike görüp görmediklerini sormuş, Hüseyin Cahit, Halifeliğin İslam dünyasına karşı bir kuvvet olarak korunabileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal de, gazetecilere, saltanatın kaldırılmasından sonra halifeliğin yeri olmadığını, halifenin kalmasının hem anlamsızlaştığını hem de tehlikeleri bulunduğunu belirtmiştir. Türker, **a.g.e.**, s. 165.

istifa etmiştir. Kurulacak yeni partinin adının Cumhuriyet Fırkası olacağını söylenmesi üzerine, 10 Kasım 1924 günü yapılan Halk Fırkası grup toplantısında, tüzük değişikliği yapılarak, Halk Fırkasının adı Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmiştir. Halk Fırkası'ndan istifa edenlerin sayısı birkaç gün içinde 40'ı geçmiş, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) kurulmuş, Kazım Karabekir 26 Kasım'da bu Partinin başına getirilmiştir. Kurulan yeni Parti, liberalizmi ve halkın egemenliğini esas almaktaydı. Özgürlüklere taraftardı, dini düşünceye ve inançlara saygılıydı. Yerinden yönetimi gerçekleştirmeye söz veriyordu. Cumhurbaşkanı'nın milletvekilliği ile ilişkisinin kesilmesinden yanaydı. 23 Kasım'da İsmet Paşa Hükümeti istifa etmiş, yeni Hükümeti 27 Kasım'da Ali Fethi Bey kurmuştur. Muhalif İstanbul basınının TpCF'yi destekleyen yayınlarında önemli artış olmuştur. Bunun üzerine, CHF, Matbuat Yasasında değişiklik yapılmasını öngören 12 maddelik bir Yasa Tasarısı Layihasını Meclis'e sunmuştur. Muhalif basın, Tasarıyı, basın özgürlüğünü zedeleyeceği gerekçesiyle eleştirmiştir. Bursa'da yapılan milletvekilliği ara seçimlerini CHF adayına karşı Sakallı Nurettin Paşa'nın kazanması, *Tanin*, *Vatan* ve *Tevhid-i Efkar* arasında muhafazakarlık - liberallik tartışmasının başlamasına neden olmuş, Matbuat Yasası değişikliği tartışmaları gündemin ikinci sırasına düşmüştür⁶⁹. Güz, bu dönemde iktidarın eleştirilmesine neden olan bir başka konunun "rüşvet" olduğunu yazmaktadır⁷⁰.

Hüseyin Cahit, muhalif görülme pahasına da olsa, Hükümetin kusurlarını söylemeyi kendine görev bilmektedir⁷¹. Batı Trakya'dan gelen muhacirlere iyi bakılmadığını ve yoktan yere irtica söylentileri çıkarılarak asıl sorunların unutturulmaya çalışıldığını ileri sürmekte⁷² ve tek dereceli seçim yapılmasını savunmaktaydı⁷³. CHF "herkes"in toplandığı bir yer durumuna gelmişti. Birer kahraman oldukları kabul edilen ve hatta çocuklara da böyle öğretilen Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar ile Rauf Bey'e şimdi çeşitli hakaretler yapılmakta ve suçlamalarda bulunulmaktaydı. İsmet Paşa, CHF içindeki bu zümreler konusunda uyanık olmalıydı⁷⁴.

69 Alpkaya, **a.g.e.**, s. 191-219.

70 Güz, **a.g.e.**, s. 232.

71 "Sekteer zihniyet", **Tanin**, 17.8.1924. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 215. "Bazı İzahat", **Tanin**, 23.7.1924. Ayrıca, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 213.

72 **Tanin**, 10.9.1924, 12.9.1924 ve 1.10.1924 tarihli nüshalar.

73 "Bir Dereceli İntihabi", **Tanin**, 2.11.1924. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s.140

74 "Korkunç Bir Manzara", **Tanin** 13.11.1924. Ayrıca, bkz. Güz, **a.g.e.**, s. 142

TpCF, program ve beyannameinde, siyasal ve iktisadi liberalizmi savunmaktaydı. Parti, halkın desteği alınmadan yeni devrimler yapılmasına karşıydı. TpCF'ni destekleyen basın (*Tanin*, *Tevhid-i Efkar*, *Vatan* ve *Son Telgraf*) ise, ülkede özgürlüklerin kısıtlandığını, Meclis'in etkin biçimde çalışmadığını, yalnızca önceden verilen kararları onaylayan bir merci konumuna indirgendığını ileri sürmekte ve diktatörlüğe gidilmesinden kaygı duymaktaydı. *Nutuk*'ta Mustafa Kemal, TpCF öncesinin muhalif basını (*Tanin*, *Tevhid-i Efkar*, *Sebilür Reşat*) ve onların yazarlarını gerçekleri saptırmakla suçlamakta, bu gazetelerin özellikle TpCF'nin kurulması arifesinde yanlı yayın yaptıklarını ileri sürmektedir. CHF'den istifa eden milletvekillerine, sandalye (koltuk) için ayrıldıkları suçlamasında bulunulmuştur. Hüseyin Cahit'e göre, sandalye hiç kimsenin malı değildir, ulusun malıdır, Halk Fırkasından ayrılabilmek için temiz bir maziye sahip olunması gerekir, geçmişte temiz olmayanlar eleştirilere açık olmayacakları için Fırkadan ayrılmayacaklardır. Başyazar, bu yorumuyla, CHF'den ayrılanları iktidara boyun eğmeyen ve geçmişte temiz kişiler, Halk Fırkasında kalanları ise geçmişleri kirli kişiler saymaktaydı⁷⁵.

Tanin Başyazarı, İsmet Paşa Hükümetinin 22 Kasım 1924'teki istifasını, TpCF'nin kurulmasından sonra Meclis'te işlemeye başlayan muhalefet ve kontrolün olumlu bir semeresi olarak görmekte,⁷⁶ muhalefetin henüz yeni organize olmaya çalıştığı sıralarda CHF'nin Matbuat Yasasında değişiklik yapmayı öngören Yasa Tasarısını Meclise sunmasını ise, yadırgamaktadır. Ona göre, CHF'yi gülünç ve zor duruma düşürmek için bundan daha kötü bir çare muhaliflerin bile aklına gelemezdi⁷⁷. Hüseyin Cahit, Tasarının yasallaşmayacağına inanmak-

75 "Sandalye Kavgası", *Tanin*, 18.11.1924. Ayrıca, bkz. Türker, *a.g.e.*, s. 204. Hüseyin Cahit, TpCF'nin doğuş nedenlerini bir başka makalesinde şöyle açıklamaktaydı: "Halk Fırkası zimmamdarları zannettiler ki namzetlerinden alacakları senetlerle vicdanları susturmak, Fırkada tesis edecekleri inzibat ile mebuslara bir tabur gibi emir vermek, satın alabilecekleri kalemlerle hür matbuatı hükümden düşürmek kabildir. Bu kalb-i beşeri tanımamak demektir. Bugünkü muhalefet işte bundan doğuyor." "Arkaya Doğru Bir Nazar", *Tanin*, 19.11.1924. Ayrıca, bkz. Türker, *a.g.e.*, s. 205.

76 "Millet meclisinde ciddi bir muhalefet ve kontrol karşısında İsmet Paşa kabinesinin muhafaza-i mevki edebilmesine imkan yoktu. Şimdiye kadar ancak, fırkacılık gayretkeşliği ile, tarafgirlik kuvvetiyle ayakta tutunabilen ehliyetsiz bir kabine işte böyle bir fırkai muhalif daha henüz teşekkül eder etmez yuvarlanıp gider..." "İsmet Paşanın İstifası", *Tanin*, 23.11.1924. Ayrıca, bkz. Türker, *a.g.e.*, s. 210.

77 "Bugünkü milletlerde demokrasi idaresinin kabil olabilmesi ancak ve ancak matbuat sayesinde. Matbuat olmayan bir memlekette demokrasi yoktur ve olamaz. Kurun-u kadimde demokrasi ancak millet efradı hep ve bir araya toplandığı zaman birinin söylediği her şeye

tadır⁷⁸. Hükümet kararıyla gazete kapatılmasını ise keyfi bir tasarruf ve bütün ulusun hakkına tecavüz saymaktadır.

“... Bir gazeteyi Heyeti Vekile kararı ile kapamak gazete muharrirlerini İstiklal Mahkemesine göndermekten daha ağır, daha gayrı kabil-i tecviz bir harekettir. Adil bir mahkeme huzuruna çıkmaktan hiç kimse perva etmez. Fakat Heyeti Vekile kararı ile bir gazeteyi kapamak, hiçbir hakk-ı müdafaa tanımadan, kanun dinlemeden keyif ve arzu üzerine bir mahkumiyet kararı vermek demektir. İşin en büyük fenalığı da böyle bir kararı keyfi neticesinde zayı olan ve çığnayan hakkın yalnız bir ferde değil, bütün memlekete ait olmasıdır. Bir gazetenin istinad ettiği hürriyet-i kelimada yalnız gazete sahibinin değil, bütün vatandaşların bir hakkı hissesi vardır. Zahiren bir gazete kapanmış oluyor, fakat tecavüz edilen hak bütün milletindir.”⁷⁹

13 Şubat 1925'te Şeyh Sait İsyanının çıkması sonrasında, Hüseyin Cahit, Fethi Bey Hükümetini, isyan hakkında yeterli bilgi vermemekle suçlamakta, Hükümetin suskunluğunu olayın önemli olduğunun kanıtı saymaktaydı. 21 Şubat günü birçok Doğu ilinde sıkıyönetim ilan edilmiş, isyanda dini bir niteliğin

herkesin işitebileceği kadar küçük cemaatlerde görülmüştür. Büyük memleketlerde böyle şeyin imkanı olmayınca hatibin sesinin yerine matbuatın sesi kaim olmuştur. Matbuatın sesidir ki bütün efrad-ı millet arasında dolaşarak hepsini birbiriyle temasa geçirir ve memlekette efkar-ı umumiyenin teşekkülüne ve kendisini ifade etmesine imkan temin eyler. Hür matbuatın mahzurları görülebilir. Fakat dünyada hangi şeyin, hangi usul ve kaidenin bir de mahzur tarafı yoktur? Bütün bu mahzurlarıyla beraber matbuata dokunulmaz, çünkü demokrasinin kabe taşıdır. Buna dokunulduğu gün, ne demokrasi vardır, ne hükümet vardır, ne hak ve kanun. Hakimiyeti millie demek halkın kendi kendisini idare etmesi demek ise, halkın düşündüğünü, hissettiğini izhar etmesi de en tabii bir hak olmak icab eder. Hürriyet-i matbuat işte bu hakkı esasi ve iptidainin tezahürüdür.” “Matbuat Kanunu Hakkında Yeni Bir Layiha”, **Tanin**, 5.12.1924. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 217-218.

78 “Matbuatın hürriyeti kalmadığı gün, bütün öteki hürriyetler, herkesin gözüne bir avuç toz serpmek için, kullanılan birer zevahir derekesine düşerler. Memlekette artık halkın hakimiyetine müstenid bir cumhuriyetten bahsetmek, safdillığın fevkinde bir çılgınlık olur. Bunu bildiğimiz için, gayesi hürriyet-i matbuatı mahvetmekten ibaret olan bu teklifin Millet Meclisince kabul edilmesine zerre kadar imkan tasavvur etmiyoruz... Fakat niçin Meclise geldi? Bu bile bir Cumhuriyet fırkası için lekedir. Çünkü Hakimiyet-i milliyeye müstenid cumhuriyet esasına bir darbedir. Bu noktai nazardan en büyük bir hıyanet-i vataniyedir. Çünkü teklif kabul edilirse, değişecek şey matbuat kanunu değildir. Şekli hükümettir. Hakimiyet-i millie ve cumhuriyet elden gidecektir. Mecliste Ali Saib bey efendinin yazmak istediği makale bir idam fermanıdır.” “Hür Matbuatın İlğası”, **Tanin**, 8.12.1924. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 218-219.

79 **Tanin**, 6.1.1925. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 218-219.

de bulunduğu açıklanmış, 25 Şubat'ta Hıyanet-i Vatanîye Yasasında değişiklik yapılmıştır. Fethi Bey, sertlik yanlılarının İstanbul'da da sıkıyönetim ilan edilmesi yönündeki isteklerini reddetmiş, 2 Mart günü Fethi Bey Hükümeti düşülmüş ve yeni Kabine İsmet Paşa Başkanlığında kurulmuştur. Yeni Hükümet ilk iş olarak Takrir-i Sükun Yasasını çıkarmıştır⁸⁰. TpCF mensupları, Yasa Tasarısı ile Şeyh Sait İsyanı bahane edilerek basın ve siyasal muhalefetin üzerine gidilmesinden ve temel hakların çiğnenmesinden kaygılanıyorlardı. Milli Müdafaa Vekili Recep Bey ise, Şeyh Sait İsyanının sorumlusu olarak İstanbul basınına göstermiştir. Yasanın kabulünün ardından, biri Ankara'da ve biri de isyan bölgesinde olmak üzere iki İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Hükümet, Takrir-i Sükun Yasasının 1. maddesi hükmüne dayanarak, 6 Mart günü, çoğunlukla muhalif olarak tanınan ve TpCF'ni destekleyen, aralarında *Tevhid-i Efkâr*'ın da bulunduğu birçok basın organını kapatmıştır. *Hakimiyet-i Milliye*'de Yakup Kadri, Cumhuriyetin ilanından beri İstanbul basınına Cumhuriyet kurumlarına karşı cephe aldığı ve giderek devlet üzerinde bir "Matbuat Terörü" estirerek, özgürlük maskesi altında devrimi yapan kişiliklere ve kurumlara saldırdığını belirtmekte ve isyandan basını sorumlu tutmaktaydı. Çok sayıda basın organı 6 Mart 1925 günü kapatıldı. Hüseyin Cahit, ertesi günkü yazısında, bundan böyle artık siyasal yazılar yerine hatıra, ilmi makale ve hikayeler yazacağını belirtmekteydi⁸¹. TpCF'nin İstanbul Merkez Şubesinin 12 Nisan'da aranmasını, *Tanin*, "Dün Gece Terakkiperver Fırka basıldı" biçiminde duyurunca, bu gazete

80 Toplam üç maddeden oluşan Takrir-i Sükun Yasasının ilk maddesinde; "İrtica ve isyana memleketin nizamı içtimalisini ve huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükümet, Reisi-cumhurun tasdikıyla re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını Hükümet İstiklal Mahkemesine tevdi edebilir." denilmektedir.

Tasarının Mecliste görüşülmesi sırasında, Müdafaa-i Milliye Vekili Recep (Peker) Bey, basının devlet nüfuz ve kuvvetine karşı mücadele ettiğini, "manzarai za'fın sebebi aslısı"nin İstanbul basını olduğunu söylüyordu. Kazım Karabekir'e göre ise, bu Tasarı yasalırsa basın ülkemizde tamamıyla sınırlandırılmış olacaktı. *Nutuk'ta* da cumhuriyete ve yenileşmeye karşı çabaların hükümet ve meclisi olağanüstü önlemler almaya ve bu çerçevede Takriri Sükun Yasasını çıkarmaya götürdüğü anlatılmaktadır. Karşılaştırmalı bir değerlendirme için bkz. Korkmaz Alemdar, *İletişim ve Tarih*, Ümit, Ankara, 2001. İki yıl için çıkarılan Yasa'nın yürürlük süresi 1927 yılında iki yıl daha uzatılmış ve Yasa 1929 yılı Mart ayında yürürlükten kalkmıştır. Bu Yasanın yürürlükten kalkmasıyla Hükümetin basın üzerinde azalan kontrolü, 1931 yılında çıkarılan Basın Yasasıyla doldurulmaya çalışılmıştır.

81 "Karilerimle Kısa Bir Hasbıhal", *Tanin*, 6.3.1925. Ayrıca, bkz. Türker, *a.g.e.*, s. 230-231. *Tanin*, daha çok *Hakimiyet-i Milliye*'de yayınlanan başyazıları haber niteliğinde ve birinci sayfasında yayımlamaya başlamıştır.

de 16 Nisan'da süresiz kapatıldı. *Tanın* Başyazarı ve sahibi Hüseyin Cahit tutuklandı ve 20 Nisan'da Ankara'ya getirilerek Cebeci Hapishanesine konuldu. *Tanın* davası 8 Mayıs'ta sonuçlanmış, yazdığı muhalif yazılar ve Mahkemede-ki ifade ve davranışları ile yasadışı yargılanıyormuş hissi yaratarak kamuoyunu kışkırtmaya çalışması göz önünde bulundurularak, Hüseyin Cahit, Matbuat Yasasının 17 nci maddesine göre sürgün cezasına çarptırılmıştır. Hüseyin Cahit cezasını Çorum'da çekecekti⁸². 1925 yılı ortalarında ise, TpCF kapatılmıştır⁸³.

Hüseyin Cahit Çorum'da sürgün cezasını çekmekte iken İzmir'de 1926 yılı ortalarında Reis-i Cumhuriyet Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik bir suikast girişimi ortaya çıkarılmıştır⁸⁴. İzmir'de 26 Haziran'da başlayan yargılamalar 11 Temmuz'da sonuçlanmış ve toplam 15 kişinin idam kararı 13 Temmuz gecesi infaz edilmiştir. Gıyabında idama mahkum edilen Kara Kemal ise yakalanamamış ancak, intihar etmiştir. Suikastin örgütlü bir girişim olma olasılığını değerlendiren Mahkeme, arkasında eski İttihatçıların da olabileceğine kanaat getirdiğinden, 1923 yılında İstanbul'da Cavit Beyin evinde İttihatçıların yaptığı

82 Türker, **a.g.e.**, s. 219-237.

83 Güz'e göre, "TpCF'nin dayandığı esas fikir, muhalefet olmaksızın bütün kuvvetlerin Meclis'te toplanmasının otoriter bir sistem doğuracağı fikri idi. Bu sebeple yeni fırka, birkaç kişinin tepeden inmece gayelerine karşı koyarak ferdi hürriyetleri korumak amacıyla idi. Cumhuriyet rejimi, liberalizm ve demokrasi yeni partinin kabul ettiği temel prensiplerdi. Ş.S. Aydemir, TpCF'nin normal bir Meclis ve oturmuş bir rejimin fırkası olduğunu, halbuki yeni Türkiye'nin şartlarının buna müsait olmadığını, karşı fırkanın da bunu kabul edebilecek durumda bulunmadığını belirtir."

"İktidarın yeni fırkaya bakışı sıcak değildi. Mustafa Kemal kesin bir cephe almıştı. 'London Times' muhabirinin sorularını cevaplandırırken TpCF'nin mevcut fırkanın [CHF] programından farklı bir görüş ortaya koymadığını ileri sürüyordu. Başka bir soruya verdiği cevapta ise yeni fırkanın özellikle fırka programında diktatörlükle ilgili imalarda bulunduğu doğru olduğunu, ancak bunun sebebini açıklamadığını belirtti. İstanbul basınının hükümete karşı olması konusunda sorulan bir soruya ise, halkın çoğunluğunun bu gazetelere inanmadığını umduğunu söyledi. Mustafa Kemal 'Nutuk'ta, TpCF'den iyi bir şekilde söz etmez. Fırkanın programının gizli eller tarafından çizildiğini iddia ederek Fırkayı, Cumhuriyeti boğmak isteyenlerin toplandığı bir yer olarak niteler." Güz, **a.g.e.**, s. 286.

84 Çok sayıda araştırmaya konu olan İzmir Suikasti girişimi, özetle, şöyledir. Cumhurbaşkanı 14 Haziran 1926 günü Bursa'dadır ve ertesi gün İzmir'e gitmesi planlanmıştır. Girit'li Şevki adında bir motorcu, güvenlik güçlerine, İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir suikast yapılacağını ihbar eder. Bunun üzerine Cumhurbaşkanının gezi programı değiştirilir. Suikat planını organize eden Birinci Meclis Mebuslarından Ziya Hurşit ile üç tetikçi yakalanır. Suikast Planına göre, Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir'e geldiğinde suikast yapılacak ve suikastçiler Girit'li Şevki'nin motoru ile Sakız adasına kaçacaklardır. Ankara İstiklal Mahkemesi İzmir'de çalışma yapma kararı almış ve kapatılan TpCF'nin bellibaşlı üyelerinin İzmir'e celbine karar vermiştir. Bengi, **a.g.e.**, s. 244.

toplantıyı⁸⁵ incelemeye almış ve bu toplantıya katılan İttihatçıların Ankara'da yargılanmasına karar verilmiştir. İstiklal Mahkemesi 17 Temmuz'da Ankara'da çalışmalarına başlamış, Mahkemenin talebi üzerine Hüseyin Cahit 25 Temmuz 1926 günü Çorum Valiliğince sorgulanmış ve 1 Ağustos'ta Ankara'ya gönderilmiştir. Karar duruşması 26 Aralık 1926'da yapılmış, Mahkeme Cavid Bey,⁸⁶ Dr. Nazım, Hilmi ve Nail Beylerin idamına hükmetmiş, Hüseyin Cahit ise bu davadan beraat etmiştir. İdamlar o gece infaz edilmiş, Hüseyin Cahit sürgün cezasının da kaldırıldığına ve serbest bırakıldığına dair telgrafı Çorum'da almıştır⁸⁷.

Mahkemedeki savunması sırasında, Hüseyin Cahit, Türk Devriminin din ile siyaseti birbirinden ayırmakla sağladığı kazançları⁸⁸ ve basın özgürlüğünden

85 Bu toplantıda İT Fırkasının programı ve seçim beyannamesi olarak kararlaştırıldığı öne sürülen dokuz madde için bkz. **a.g.e.**, s.247-248 (dipnot 626).

86 Mehmet Cavid Bey'in, oğlu Osman Şiar için tuttuğu günlükler için bkz. Eski Maliye Nazırı Cavid Bey, **Şiar'a Mektuplar**, (Yayına Hazırlayan: Şiar Yalçın), İletişim, İstanbul, 1995. Zaman zaman güncel siyasal konulara ilişkin yorumların, Hükümete ve özellikle Başvekil İsmet Paşa'ya yönelik suçlamaların yer aldığı günlüklerde, Mehmet Cavid, Cumhuriyet devri kahramanlarının genellikle maddi çıkarlar peşinde koşmalarından yakınmakta, Lozan Konferansı sonrasında İsmet Paşa'nın kendisini ihanetle suçlamasını, ona karşı duyduğu "nefret ve husumet" in nedeni olarak göstermekte, Osman Şiar'ın, babasından ve annesinden sonra en çok seveceği ve hürmet edeceği kişi olarak Hüseyin Cahit'i işaret etmektedir. Mehmet Cavid Bey, İstanbul'da Düyunu Umumiye Meclisi idaresinde Türk dayınler vekilliği yaptığını ve bu görev dolayısıyla aldığı 1600 lira tutarındaki maaşın ülkemizde maaş alan kimseler içinde Reisicumhurdan sonra en yüksek maaş olduğunu belirtmektedir.

87 Beraat edenler tahliye edilirken, kararda, Hüseyin Cahit'in, sürgün cezasının kalan kısmını çekmek üzere Çorum'a gönderileceği belirtilmiştir. Hakkı Tarık (Us) Mahkeme nezdinde girişimde bulunarak Hüseyin Cahit'in kefaletle serbest kalmasını sağlamıştır. Hüseyin Cahit ise, Ceza Yasası değişikliğine göre cezasının geçici sürgün olacağını, bunun da üç yılı geçemeyeceğini, yargılamalar sırasındaki tutukluluk süresinin ve her tutukluluk gününün yedi günlük sürgüne eşdeğer olduğu dikkate alındığında, ceza süresini doldurmuş sayılması gerektiğini Hakkı Tarık'a belirtmiş ve serbest bırakılması beklentisi içinde olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşlerini yazdığı dilekçeyle ve Hakkı Tarık aracılığıyla Mahkemeye iletmıştır. Hüseyin Cahit'in Çorum'dan eşi ve kızıyla ayrıldıktan sonra kısa süreliğine uğradığı Ankara'da Başvekil İsmet Paşa ve İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Çetinkaya ile yaptığı görüşmeye dair tartışmalar için, bkz. Bengi, **a.g.e.**, s. 255-256.

88 "İnkılap Türkiyesi hiçbir zaman din ve şeriata tecavüz etmemiş, böyle bir teşebbüsü aklına bile getirmemiştir. Hürriyet-i vicdanı insanın en büyük bir hakkı addeden Türk inkılapçıları için din düşmanlığı isnadı kadar hamakat kabil-i tasavvur olamaz. İnkılap Türkiyesi dine tecavüz etmiş değil. Şimdiye kadar din namına hürriyet-i beşere hürriyet-i vicdana yapılan tecavüzlere bir set çekmek istemiş, din ile siyaseti ayırmakla dinin işte böyle cahil, hain ve yağmagir ellerde vatana karşı bir kundak olarak kullanılması ihtimalini ref' eylemiştir..." "İsyanın Gayesi", **Tanin**, 28.2.1925. Ayrıca, bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 225-226.

ne anlaşılması gerektiğine ilişkin düşüncelerini açıklıyordu⁸⁹. Yalçın, anılarında 1920’li yılları ve Mustafa Kemal’e bakışını şöyle değerlendirmektedir:

“Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, zafer kazanmış, rakipsiz bir yıldız halinde yükseliyordu. Düşüncelerimizin arkasında ve derinliklerinde zafer kazanmış komutan general Napolyon’un gölgesi, belki de açık bir biçimde farkında olmadığım halde yaşıyordu. Cumhuriyeti yapanların cumhuriyet sözünü ağza almakta beni engellemek istemelerini mantık ve düşünme ile açıklayamıyordum. Açıklayamayınca da içimde bir düğüm beni sürekli rahatsız ediyordu.”⁹⁰

Mustafa Kemal’in kendileri ile temas kurduğu eski İttihatçılar, Anadolu Hareketi karşısında kendilerinin yaklaşımlarını Mustafa Kemal’e bir mektupla bildirmişlerdir⁹¹. Yıllar sonra kaleme aldığı anılarında, 1920’li yılların ilk yarısında kendisinin Ankara’ya muhalif gibi algılandığını, bunun bir yanlış anlaşılma kaynaklandığını belirtmektedir⁹².

89 “Engizisyon devrinden sonra medeni ve hür dünyada ve bilhassa egemenliği halka dayanan bir demokrasi ve cumhuriyette kimse fikir ve mesleğinden dolayı suçlanıp sorumlu olmamıştır. Fikir mesleğine ceza yoktur... Basın özgürlüğünü zararlı görmek, bunun memlekette kötü sonuçlar verdiğini söyleyerek gazetecileri mahkum etmeğe kalkmak adalete aykırıdır. Mademki bu memleket halk egemenliği prensibi ile kendini yönetecektir, mutlaka basın özgürlüğü olacaktır. Hem de sınırsız bir basın özgürlüğü. Çünkü bütün dünya kabul eder ki basın özgürlüğü olmadan demokrasi olmaz. En saydığımız ağızlar bize ‘Basın özgürlüğünün ilacı gene basın özgürlüğüdür’ demiyorlar mı? Bunlar demiyorlar ki basın özgürlüğünün ilacı sonra da bir İstiklal Mahkemesi kurarak ve bu kanun kapsamına geçmişteki olayları da alarak gazetecileri mahkum etmek olsun.” Türker, **a.g.e.**, s. 236.

90 Yalçın, **Siyasal...**, s. 271.

91 “Eskiden İT’ye bağlı arkadaşlar Anadolu örgütüne hiç karşı değildiler. Mustafa Kemal Paşa isterse İT’nin başına geçsin, örgüt yeniden kalkındırılsın; isterse başka bir örgüt kursun. İsterse cumhurbaşkanı olsun, bizim bu konularda hiçbir karşı koymamız yoktur. Ayrıca İT’yi diriltmek ve çalıştırmak düşüncesinde de değiliz. Yapılacak seçimlerde kendimiz hiçbir mebusluk istemiyoruz. Mustafa Kemal Paşa isterse içimizden istediklerini mebus alır. Seçimlerde muhaliflik yapmayacağımız gibi İstanbul gibi örgütünü az çok koruyan yerlerde Anadolunun adaylarına yardım etmeye de hazırız.” **a.g.e.**, s. 274.

92 “Ankaraya karşı düşman durumda değil hakikatte pek dost ve taraftar hissiyat içinde bulduğum için şüphelerin, yanlış anlaşmaların kalkmasını ben de çok istiyordum. Mustafa Kemal Paşa’nın şahsiyeti de beni pek enterese ediyordu. Çünkü tam istediğim gibi radikal, cesur ve açık fikirli bir lider gönünüyordu. İT hareketinin başlangıcından beri tanıdığım bulduğum ihtilalcilerin hiçbirinde bu fikir genişliği ve cesaret yoktu. Tam aradığım bir inkılapçı idi. Ona muhalif imiş gibi bir durumda bulunmak beni içimden müteessir ediyordu.” Hüseyin Cahid Yalçın, “Yalçın’ın 50 Yıllık Hatıraları: Atatürk Devri”, **Halkçı**, (22.5.1955). İzmir mülakatı konusunda Hüseyin Cahit yıllar sonra şu değerlendirmeyi yapacaktır: “Mustafa Kemal Paşa, ne yapmak istediği noktasına hiç temas etmeden, o da nazari ve akademik sahada kaldı ve

Yalçın, aynı devrede Ankara Hükümeti ile yıldızının barışmamasının ve muhalif sayılmasının nedenlerini şöyle açıklamaktadır:

“Ankara beni kendisinden uzaklaştırmak için neler yapmamıştır, düşünelim. Daha memlekete ayağımı basmamışken, Düyunu Umumiye seçilmeme karşı veto etmiştir. Bu, o mevkiye daha münasip, kendilerince daha emin birisini yerleştirmek lüzumundan ileri gelseydi pekala. Fakat, sırf bana şahsi bir düşmanlık olmak için yapıldı. İstanbul’a geldim, milli hakimiyet hakkında duyduğum hayranlığı ve şükran hislerini hararetle ifade ettim. Yeni rejim kuruldu. Cumhuriyete kavuştuk, diye yazılarımda şenlik yaptım. Bu bir kabahat oldu. İT’de başa geçecek kimse kalmamıştır. Paşa isterse başımıza geçsin, beraber çalışırız dedik. Bizi istemediler. Kenarda durduk. Sonunda Lozan Konferansı’nda Rıza Nur’un entrikaları sebebiyle aforoz edildim. Ecnebi Maliye mümessillerine memleketin menfaatine mugayir (ülke çıkarlarına aykırı) olarak hizmet etmek lekesi üzerime sürülmek istendi. Daha sonra dünyanın kaatillikten de ağır bir suçu ile, vatana ihanet isnadı ile İstiklal Mahkemesine verildim. Bereket versin, orada Lozan ihtilafları ve vatana hiyanet sözleri hakiki çehresi ile meydana çıktı. (...) İşte bu hal karşısında benim Halk Partisine muhalif bir fırkaya girmemden daha tabii bir şey olamazdı. Fakat, girmedim ve girmeyeceğim. Çünkü, serbest ve bitaraf çalışmak istemiyorum. Paşanın yaptığı büyük işlerin hayranıyım. Onun ilan ettiği prensiplere candan bağlıyım. Hükümetin aleyhinde görülecek yazılar yazıyorsam da ihtilaf esasta ve prensipte değil, tatbikat ve icraattadır. Buna da düşmanlık denmez. Canla başla hakimiyeti milliyet ve demokrasi taraftarıyım.”⁹³

kendi kanaatini söyledi. Bu kanaate göre, Hilafetin Türklerde kalması memleket hesabına faydalı bir şey değildir. Ben anlayacağımı anlamıştım. Mustafa Kemal Paşa, Hilafeti kaldırmaya karar vermiş bulunuyordu. Anayasa değişirken, Hilafete dokunmayı muhakkak ki ‘dokunmak istemediğinden’ değil, dokunmak o dakikada ‘elinden gelmediğinden’ ileri gelmişti. Büyük bir tabiyeci ve manevracı kumandan sıfatıyla bu işin kat’i surette, hal ve zamanını ileriye bırakmış olacaktı. (...) Bundan dolayıdır ki, İzmir mülakatından sonra Taninde tek bir kelime yazmaktan içtinab ettim. Çünkü Mustafa Kemal Paşa mademki hilafeti kaldırmayı bir kere aklına koymuş ve bunun lüzumuna iman etmişti, ne yapılırsa onu yolundan alıkoymak kabil olamazdı. Böyle olunca, memlekette nafiye yere bir mesele çıkarmak ve memleketin halaskarının (kurtarıcısının) tarihimizdeki en büyük islahatının bir muarız gibi yolu üzerine dikilmek çok manasız ve vatanseverliğe uymaz bir hareket olurdu.”Yalçın, a.g.t.

93 Yalçın, a.g.t. Ardahan Meb’usu Halit Paşa’nın Ali Çetinkaya tarafından BMM koridorlarında öldürülmesi olayı konusunda Hüseyin Cahit’in *Tanin*’de yaptığı değerlendirme için bkz. Feridun Kandemir, **Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler**, İstanbul, Ekicigil, 1955, s. 68-73. Başyazara göre, “... Her halde, Halit Paşa’nın yaralanmasına (ve ölümüne) sebebiyet vermiş

SONUÇ

Türk Basın Tarihi'nde *Tanin*'in ve Hüseyin Cahit'in (Yalçın) ayrı bir yeri vardır. Üç ayrı devrede de *Tanin*'in başyazarlığını üstlenen *Hüseyin Cahit*, 1908 yılından ölümüne kadar (1957) gazetecilik yapmış, üretken ve mücadeleci kimliğiyle adından çok söz ettirmiş, zaman zaman siyasal iktidar ile sorunlar yaşamış ve ikinci *Tanin* macerası (1922-1925) esnasında İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmıştır.

Tanin, işgal altında bulunan İstanbul'a 15 Temmuz 1922'de dönen Hüseyin Cahit'in (Yalçın) Ekim 1922'de (ilk önce başka adlarla ve daha sonra *Tanin* adıyla) çıkarmaya başladığı gazetedir. Adı, çoğunlukla muhalif İstanbul basını arasında zikredilen *Tanin*, 16 Nisan 1925 tarihinde Takrir-i Sükun Kanunu uyarınca kapatılmış ve ikinci *Tanin* macerası son bulmuştur.

Bu makalede, ikinci *Tanin*'in, yayın yaşamında olduğu dönemin (1922-1925) siyasal olaylarına (özellikle de, Cumhuriyet'in ilanına ve Hilafet'in kaldırılmasına) bakışı ve siyasal iktidarla ilişkileri ele alınmıştır.

Kimi yazarlar, Hüseyin Cahit'in Mudanya Mütarekesi'nden sonra gelişen olaylar karşısında aldığı tavra bakarak, onun, Anadolu'daki yeni siyasi kadrolarla geçinemediğini, özellikle Lozan Konferansı, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması ve ülkenin yönetim şekli gibi konularda tartışmalar içerisine girdiğini, ancak, onun bu muhalefetinin cumhuriyet rejimine ve bu rejimin temel ilkelerine yönelik olmadığını, bu muhalefetin köklerini I. Dünya Savaşı sonrasında tasfiyeye uğramış ve ülkeyi terk etmiş ve daha sonra geri dönmüş İttihatçılar ile Anadolu'da oluşan yeni iktidar çevresi arasındaki ilişkilerde aramak gerektiğini, isabetle belirtmektedirler. Zira, onlara göre, İttihatçılar yeniden dirilmeye, Anadolu'da oluşan yeni iktidar çevresine ortak olmaya çalışmışlar, Hüseyin Cahit, *Tanin*'de bu girişimin sözcülüğünü ve savunuculuğunu yapmıştır. Mürteci olmayan ve cumhuriyetçi olan Hüseyin Cahit ve Cavit Bey gibiler II. Meşrutiyet devrinde asker kökenli Enver Paşa "diktatöryası tecrübesinin" getirdiği endişeden dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya inanmamaktaydılar. Başka bir anlatımla,

olan vak'a, sulhan sonraki milli ve medeni hayatımızda bir durak noktası teşkil edecek kadar mühimdir. Zira ortada umumi bir hoşnutsuzluk vardır. Bu umumi hoşnutsuzluktan çıkan en sarıh, en açık hakikat ise, sulh devresine girdiğimizdenberi işlerimizin iyi gitmemesinden ibarettir. Evet, işte hakikat bundan ibarettir. Maalesef bir türlü itiraf edilmek istenmiyen şey de budur." **a.g.e.**, s. 73.

Hüseyin Cahit'in muhalefetinin bir başka sebebini de, Mustafa Kemal Paşa'nın tek adamlığa gideceğine dair endişesinde ve Anadolu hareketini yeterince tanıyamamasında aramak gerekir⁹⁴.

Tanin ve İstanbul basınının bir bölümü, Cumhuriyet'in henüz yeni inşa edilmekte olduğu o yıllarda, bu hassas durumu yeterince dikkate almadan, siyasal iktidarı, zaman zaman ölçüyü kaçıracasına ve kıyasıya eleştirmişlerdir. Hüseyin Cahit'in, eski İttihatçıların önde gelenleri (örneğin, Mehmet Cavid Bey) ile olan yakınlığı, siyasal iktidarın ona ve gazetesi *Tanin*'e mesafeli bakmasına, ondan kuşkulanasına neden olmuştur.

94 Sancaktar, **a.g.e.**, s. 417- 419.

KAYNAKÇA

- Alemdar, Korkmaz, **İletişim ve Tarih**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001.
- Alpkaya, Faruk, **Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu (1923-1924)**, İletişim, İstanbul, 1998.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt II, (9. Basılış), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969
- Atay, Falih Rifki, **Çankaya**, Bates A.Ş., İstanbul, 1998.
- Azman, Ayşe, **Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü, İstanbul, 1994.
- Bengi, Hilmi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Bulut, Süleyman, **Hüseyin Cahit Yalçın**, Milliyet, İstanbul, 1984.
- Cevdet Kudret [Suat Hızarcı], **Hüseyin Cahit Yalçın**, Varlık, İstanbul, 1957.
- Çankaya, Ali Mücellitoğlu, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt III, Mars Matbaası, İstanbul, 1968-1969.
- Çetinkaya, Y. Doğan, "Hüseyin Cahit Yalçın", içinde, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık**, (Ed. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim, İstanbul, 2002, s. 314-331.
- Gazel, A. Ali, **H. Cahit (Yalçın) Bey'in Siyasi Hayatı (1908-1913)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1998.
- Güz, **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1991.
- Huyugüzel, Ö. Faruk, **Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 1984.
- İnuğur, M. Nuri, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1988.
- Kabacalı, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994.
- Kandemir, Feridun, **Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler**, Ekicigil, İstanbul, 1955.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, (2. Baskı), Afa, İstanbul, 1996.

Kili, Suna ve Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri – Senedi İttifaktan Günümüze-**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

Mehmet Cavid Bey, **Şiar'a Mektuplar**, (Yayına Hazırlayan: Şiar Yalçın), İletişim, İstanbul, 1995.

Sancaktar, Fatih Mehmet, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Haki-miyet Düşüncesinin Gelişimi ve Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

Sezgin, Ömür, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, Birey ve Toplum, Ankara, 1984.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre II, C. 6, İçtima Senesi 1, İçtima: 113, Celse 1 (27.2.1924).

Topuz, Hıfzı, **100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi, Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler**, (2. Baskı) Gerçek, İstanbul, 1996.

Türker, Hasan, **Türk Devrimi ve Basın 1922-1925**, Dokuz Eylül Üniversitesi yayını, İzmir, 2000.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Meşrutiyet Devri ve Sonrası: Atatürk Devri", **Halkçı**, (29.3.1954).

Yalçın, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, (Haz. Rauf Mutluay), (2. Baskı), Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2000.

Yalçın, Hüseyin Cahit, **Tanıdıklarım**, YKY, İstanbul, 2001.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Yalçın'ın 50 Yıllık Hatıraları: Atatürk Devri", **Halkçı**, (22.5.1955).

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz**, (2. Baskı), Pera Turizm ve Tic. A. Ş., C. II, İstanbul, 1970.

Yücebaş, Hilmi, **Büyük Mücahit Hüseyin Cahit**, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1960.

Yüksel, Nahit, **Fikir Hareketleri Dergisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

